

Недавня Гетьманщина

948

У 15-ТІ РОКОВИНИ ГЕТЬМАНЩИНИ
з 1918-го року.

Написав САМОВИДЕЦЬ



ПЕРЕДРУК З „СІЧІ”

ІШУКАГ ©. 1933.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Оця брошура є передруком низки статей, що були міщені у філадельфійській „Америці”, а опісля у „Січі”, що виходить у Шикагу. Статті ці не були задумані як систематична історія останньої Гетьманщини. Тому у викладі є деякі повторювання та деякі пропуски, як се звичайне буває зі статтями, що без наміру автора розростаються у довшу працю. Писані у поспіху, вони не мають претенсії на літературну огляду. Задача їх наскрізь інформаційна.

Праця ся оперта лиш на фактах і документах, не на поголосках, сплетнях чи здогадах. Довкола останньої Гетьманщини накопичено гору політичних видумок та клевет, що затемнюють погляд нашого загалу на недавню спробу віднови Гетьманщини. Публіцист, що перекручу правду, є злочинцем супроти свого народу, бо збиває його на бездорожжя. Автор сеї праці, що був очевидцем і учасником нашого останнього державно-творчого зриву хоче дати читачам лиш правду — без огляду, чи се милі кому чи ні. Як се писав Драгоманів: „хто хоче бути праві, мусить бути готовим на непопулярність” . . . Се білий патріотизм, чим кидання гучними фразами для вигоди юрби.

Вірючи, що робимо чесну службу українським читачам, віддаємо сю брошурку в їх руки. Нехай вона будить критичне а творче думання, з якого — дай Біг — здвинеться могутня Українська Держава.

Автор.

Минає 15 літ, як у Києві, у величезній салі при Миколаївській улиці, 6.432 уповажнених представників від „хліборобів”, — цебто від українських козаків та заможніших селян з Полтавщини, Чернігівщини, Київщини, Волині, Поділля, Катеринославщини, Харківщини — проголосили кінець української соціалістичної республіки та завели натомість Гетьманщину як традиційну, історичну форму української держави.

ХТО БУЛИ ТВОРЦІ ГЕТЬМАНСЬКОГО ПЕРЕВОРОТУ?

Творцями того перевороту були три партії: „Українська Народня Громада”, „Союз Земельних Власників” і партія хліборобів-демократів. До першої групи належали провідники Українського Вільного Козацтва та чимало лівобережних Українців із старих козацьких родів (Кочубей, Устимович, Воронович, Гижицький й інші). Був у ній і генерал Павло Скоропадський, почесний отаман Українського Вільного Козацтва. Другу, найчисленішу партію організували два Коваленки: інтелігентний селянин з Кременчуцького повіту Микола Коваленко та нащадок старого козацько-дворянського роду з Полтавщини, Михайло Коваленко. Твердження українських соціалістів, що „Союз земельних власників” (або „Союз хліборобів”) то була партія неукраїнських панів-дворян — чиста брехня. Щоправда, в тім „Союзі Хліборобів” були також і українські дворяни, але вони творили зникаючий процент у порівнанні до селян і козаків.

Третю групу, українських „хліборобів-демократів”, організували були звісні українські діячі: два браття Шелети (Володимир і Сергій), Микола Міхновський, Вячеслав Липинський. Прилучився до них і професор Дмитро Дорошенко. Ще довго перед війною і революцією звісні вони були як горячі українські патріоти-націоналісти. Ще в 1900 році бл. п. Міхновський написав працю під аголовком „Самостійна Україна” і був основником Української Революційної Партії, а потім — як соціалісти-ін-

Минає 15 літ, як у Києві, у величезній салі при Миколаївській улиці, 6.432 уповажнених представників від „хліборобів”, — цебто від українських козаків та заможніших селян з Полтавщини, Чернігівщини, Київщини, Волині, Поділля, Катеринославщини, Харківщини — проголосили кінець української соціалістичної республіки та завели натомість Гетьманщину як традиційну, історичну форму української держави.

ХТО БУЛИ ТВОРЦІ ГЕТЬМАНСЬКОГО ПЕРЕВОРОТУ?

Творцями того перевороту були три партії: „Українська Народня Громада”, „Союз Земельних Власників” і партія хліборобів-демократів. До першої групи належали провідники Українського Вільного Козацтва та чимало лівобережних Українців із старих козацьких родів (Кобубей, Устимович, Воронович, Гижицький й інші). Був ній і генерал Павло Скоропадський, почесний отаман українського Вільного Козацтва. Другу, найчисленішу партію організували два Коваленки: інтелігентний селянин Кременчуцького повіту Микола Коваленко та нащадок старого козацько-дворянського роду з Полтавщини, Михайло Коваленко. Твердження українських соціалістів, що „Союз земельних власників” (або „Союз хліборобів”) то була партія неукраїнських панів-дворян — чиста брехня. Доправда, в тім „Союзі Хліборобів” були також і українські дворяни, але вони творили зникаючий процент у порівнянні до селян і козаків.

Третю групу, українських „хліборобів-демократів”, організували були звісні українські діячі: два браття Шестети (Володимир і Сергій), Микола Міхновський, Вячеслав Липинський. Прилучився до них і професор Дмитро Дорошенко. Ще довго перед війною і революцією існі вони були як горячі українські патріоти-націоналісти. Ще в 1900 році бл. п. Міхновський написав працю під головком „Самостійна Україна” і був основником Української Революційної Партії, а потім — як соціалісти-ін-

тернаціоналісти (Винниченко, Мартос, Петлюра, Меленевський та інші) розбили її — Міхновський був основником партії українських націоналістів. Володимир Шемет був українським депутатом у двох перших Думах в Петербурзі, основником „Української Громади” з українських депутатів Думи і видавцем першої української національної газети в Росії. В тій газеті він сміливо домагався автономії для України. За належання до тайного товариства, якого метою була самостійна Україна, В. Шемет був засуджений царським урядом на смерть, але та кара була замінена на довічну тюрму. Одномумцями його були два брати, з яких один згинув за Україну в часі революції, а другий, Сергій, живе на вигнанні. Липинський і Дорошенко були таксамо звісні як українські націоналісти і письменники довго перед революцією.

Все те згадане на те, щоби читачі в Америці бачили, що це брехня, буцімто Гетьманщину проголосили Москалі-дідиці чи помосковщені пани. Ту брехню пустили у світ українські соціалісти, щоби закрити свою руйніницьку політику та щоби відімститись за те, що їх скинуто з влади.

НІМЦІ НЕ ПРОГОЛОШУВАЛИ ГЕТЬМАНЩИНИ!

Також неправда, що то Німці проголосили Гетьманщину. Якраз навпаки. Коли помірковані Українці представляли німецькій команді, що українські соціалісти своїми соціалізаціями ведуть Україну в обійми анархії і большевиків, то Німці довго не хотіли згодитись на переворот, кажучи, що вони мають договір із соціалістичним урядом Української Центральної Ради і з її головою, проф. Грушевським. Але вкінці, коли анархія росла і У. Ц. Рада вічно лише радила над „соціалізацією”, а не заводила ані ладу ані адміністрації—тоді Німці побачили, що нема іншого виходу, і згодились на переворот. Зібралось тоді, як сказано, 6.432 самих визначних делегатів — свідомих Українців козаків і селян — та проголосили Гетьманщину.

Невірне, буцімто Німці оружною силою розігнали У. Ц. Раду. Люди, що так думають, помішали арешт кількох українських соціалістичних міністрів військовими Німцями на повному зібранні У. Ц. Ради за те, що ті міністри брали участь у тайнім викраденні банкира Доброго, ко-

трий був торговим агентом німецької армії на Україні. Щоправда, підчас того арешту поведіння Німців було брутальне і насильне. Вони увійшли на повне зібрання Української Центральної Ради і примусили зібраних підняти руки вгору. Це була пімста Німців за викрадення їх агента і zarazом заява їх погорди до уряду, що не мав відваги явно арештувати Доброго, але поночі „вкрав” його на розбишацький спосіб. Після тієї зневаги У. Ц. Рада зібралась анову, ухвалила ще проект конституції соціалістичної республіки, ухвалила деяку зміну „соціалізаціі” землі та вибрала професора Грушевського формально президентом української республіки.

У. Ц. Рада розбіглась сама, коли почула, що проголошено Гетьманщину, що її кінна гвардія під командою полковника Аркаса (сина звісного автора „Історії України” й опери „Катерина”) перейшла до Гетьманців та що Січові Стрільці переговорюють з Гетьманом. Соціалісти з У. Ц. Ради помітили, що вони безсильні та розбіглись самі. Ніхто їх не розганяв, ані Німці, ані Гетьманці. Це найліпше показує, як безрадні і нездарні були ті балакуни-соціалізатори.

У. Ц. РАДА НЕ БУЛА УКРАЇНСЬКИМ ПАРЛАМЕНТОМ!

Закидують хліборобам, що вони скинули У. Ц. Раду, котра була „українським парламентом”. Щодо того, то У. Ц. Рада парламентом України не була, а була тільки зібранням самих соціалістів з України — і то не лише українських соціалістів, але й жидівських, російських та польських. Жиди соціалісти з так званого „Бунда” і „Полі-Сіону”, російські комуністи — запеклі вороги самостійної України — навіть жмінка польських соціалістів мали по 20 до 40 заступників в У. Ц. Раді, але для українських націоналістів та для українських хліборобів, щирих Українців, місця не дали, бо то за соціалістичним означенням були „буржуї” та „куркулі”.

Значить: 90% українського народу — а саме селянська верства — в У. Ц. Раді заступства не мали. Як вони зголошувалися, їх не прийняли. Отже У. Ц. Рада була чисто соціалістичною партійною Радою, а не національною, не всенароднім парламентом. Зібрання 6.432 делегатів від земельних господарів — козаків і селян — котре про-

голосило Гетьманщину, було вирішним заступством українського народу як міжнародні соціалісти в У. Ц. Раді. Гетьманщина була рідвища нам аніж У. Ц. Рада з її міжнародним складом.

Закидають тим, що повалили У. Ц. Раду а проголосили Гетьманщину, що вони захопили владу „силою”, ще й „при допомозі німецьких багнетів”. Смійний закид в устах революціонерів! Як революція то революція! Хто захопить владу, той її має, поки його не звалить хто другий. А хто-ж то наставив У. Ц. Раду, професора Грушевського, Винниченка, Мартоса, Петлюру, Всеволода Голубовича, Ткаченка, Микиту Шаповала, Жуковського, Кедровського та їх жидівсько-російсько-польських „товаришів”, як не вони самі себе наставили! Зійшлись, зібрались та проголосили себе — ось і все! Соціалісти жили по більших містах і їм було легко порозумітися. А українські хлібороби — селяни, козаки, жили розсіяні по селах і їм важко було зорганізуватися. Але як вони пробачили, куди соціалісти-інтернаціоналісти тягнуть Україну, так таки зібрались і зробили соціалістичній суматосі кінець.

Що українські націоналісти і хлібороби оглядалися на Німців, це зрозуміле. Лише Німці мали тоді воєнну силу на Україні, бо У. Ц. Рада, що вірила в „братерство товаришів”, не думала організувати армії. У. Ц. Рада трималась лише на німецьких багнетах. Як 3.000 — словами, три тисячі! — російсько-латишських комуністів під проводом бувшого царського посіпаки Муравьова викинули були У. Ц. Раду з Києва, то хто-ж то був її спроводив назад до Києва, як не Німці? Хто викинув большевиків з Києва, а знов настановив Укр. Цент. Раду, як не німецькі багнети?

Отже не мають що українські соціалісти нарікати, що тісамі Німці не перешкодили українським хліборобам викинути соціалістів за двері. Німці — не в тім биті! — зорієнтувалися, „хто, що й куди” та зрозуміли, що із соціалізаторами ладу не заведуть і України на ноги не поставлять. Тому Німці спокійно гляділи, як Гетьманці викидали соціалістів з влади, та признали зараз Гетьманщину. А всяка інша балаканина — пусте дурення людей. То

злюбні видумки соціалістів

ЧОМУ САМЕ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО ПРОГОЛОШЕНО ГЕТЬМАНОМ?

Ще один „тріх” закидують наші соціалісти хліборобському переворотови з квітня, 1918 року, а саме, що „Гетьманом усієї України” проголошено генерала та великого земельного власника Павла Скоропадського. Також смійний закид. А кого-ж мали проголосити гетьманом, щоб то володарем України? Може якого соціаліста чи студентика, що прославився на вічах? Проголосили вони того хто мав за собою історичне ім'я, хто мав воєнний, організаційний досвід як генерал, хто був маєтково незалежний і не оглядався на зиски чи урядову плату, хто мав впливи і знакомства у чужих та хто вже дав докази, що вміє і хоче ширі і творчо служити Україні. Таким мужем був саме Павло Скоропадський і тому вибір впав на нього. Інші кандидатури були професора Дмитра Дорошенка і Володимира Шемета. Але що вони не знали воєнного діла, не мали чужих знакомств, ані майна, яке давало би їм повну волю рухів, так гетьманом проголошено Павла Скоропадського.

Тим більше впав вибір на нього, що його дід був приятелем Шевченка. Шевченко часто пробував у Скоропадських, студіюючи в них старі українські літописи, документи тощо, які натхнули його любовю до Гетьманщини. Дядина (тітка) П. Скоропадського, Елисавета Скоропадська замужна Милорадовичка, записала була своє майно на Товариство імені Шевченка у Львові, значить була фундаторкою першої української наукової установи в Галичині. А дядько (стрий) його, що був членом Державного Совіта (наче сенату), на кілька місяців перед війною (1914) виголосив промову в обороні української мови, за введенням української школи і за дозволом святкувати Шевченкові роковини. Українські традиції в родині Скоропадських були сильні і живі.

Зрештою, самий Павло Скоропадський, як вибухла революція і як армія стала розвязуватись, не розпустив свого корпусу, але запряг корпус на український прапор і зголосився до У. Ц. Ради з тим, що віддає себе і свій корпус приказам У. Ц. Ради. Та соціалісти відкину-

ли його оферту і наказали йому тротувати корпус розпустити. Генерал Скоропадський найкраще бувби тоді зробив, якби був рушив на Київ, розігнав нездарів-соціалістів та проголосив себе диктатором-гетьманом. Але він думав, що не треба робити хаосу а слід дати всім людям добрий приклад національної карності. Він розпустив корпус, 40,000 мужа! Не треба було довго чекати, а 3,000 большевиків заняли Київ та вигнали з нього У. Ц. Раду! Аж Німці виратували її.

Тимчасом свідомі селяни з Київщини та Чернігівщини бачучи кругом анархію, большевицьку небезпеку та нерозум „товаришів” з У. Ц. Ради, стали добровільно організуватись у Вільне Козацтво (рід міліції чи гвардії). Вони покликали генерала Скоропадського як досвідного воюка на свого організатора й отамана. Швидко зорганізувалось 40.000 „вільних козаків”. Але соціалістична У. Ц. Рада наказала „Вільне Козацтво” розв'язати, бо нібито „український пролетаріят хоче жити в приязні і дружбі з братнім пролетаріятом Росії та всього світу”!!! Скоропадський з важким серцем мусів знову покинути цінну організацію. Ось яких розумних владарів мали ми в У. Ц. Раді!

Ті досвіди переконали Павла Скоропадського, що соціалісти України не збудують. Тому, коли йому запропоновано булаву, він прийняв. І мав повну рацію, бо шойно за гетьмана зорганізувалася справді українська держава. За У. Ц. Ради держави не було. Була тільки У. Ц. Рада, а в ній вічна балаканина про „соціалізацію” та „приязнь пролетаріату” України і Росії. Не було натомість ані адміністрації, ані ладу, ні армії. Влада У. Ц. Ради не сягала поза рогачки Києва. Німці й Австрійці, а не безсильна У. Ц. Рада, тримали сякий-такий порядок. Українська держава була зорганізована аж за Гетьманщини.

ЯКІ ЗАКИДИ РОБЛЯТЬ ГЕТЬМАНУ УКР. СОЦІЯЛІСТИ?

Владі Гетьмана Павла Скоропадського закидають наші соціалісти (а за ними всяка отаманія та всякі баламутні голови):

1.—Що Гетьман Скоропадський був замаскованим російським царистом та що на те лише став гетьманом, що

- 1.—Що гетьман злучив Україну з Москвою.
 - 2.—Що гетьманський уряд складався з п. Українців та мав русофільські цілі.
 - 3.—Що гетьман відкрив своє правдиве русофільське обличчя, проголошуючи (в листоп. д. 1918) федерацію України з Москвою.
 - 4.—Що влада гетьмана була недемократична та реакційна (назадницька).
 - 5.—Що та влада була ворожа земельній реформі і селянству та переводила карні експедиції проти селян.
- Розгляньмо ті закиди по черзі — на основі фактів.

ЧИ БУВ ГЕТЬМАН ЗАМАСКОВАНИМ ОБЩЕРОССОМ?

Перший закид, що гетьман був лише російським монархістом, є іншими словами твердженням, що гетьман не був Українцем; не був українським державником, але общероссом-обединителем. Притім міститься у тім і твердження, що гетьман був зрадливим Валєнродом.

Закиди це дуже важкі, переважкі, а хто їх кидає, обов'язаний доказати їх понад усякий сумнів. Хто ж ними кидає без серйозної думки доказати їх, той поступає нечесно бо клеветче важко визначного Українця, закидуючи йому зраду.

В іншого народу таке клеветання булоби неможливе, бо інший народ соромився, щоби оплюгавлювати того, хто був його державним головою і будівничим об'єднаної великої української держави. Таке оплюгавлення повижує нас усіх та вчить наш загаль мішати з болотом кожний авторитет. Таке оплюгавлення державного голови України це оплюгавлювання самої історії України. Коли справді замаскований Валєнрод, общероссе-царист, був Гетьманом України, так що тоді варта така нація, котра до такого допустила? Що варті ті українські соціалісти, котрі з тимже гетьманом нераз переговорювали? Із зрадниками і Валєнродами нема переговорів! А прецінь Винниченко та інші українські соціалісти (не згадуючи українських неосоціалістів, як Леонтович, Стебницький, Прокопович, Чикаленко, Лотоцький, Єфремів, Шелухин, Коновалець і т. д.) не раз і не два переговорювали з гетьманом, а деякі з них були навіть міністрами, сенаторами тощо в

його уряді. Винниченко, тодішній провідник українських соціалістів, заявляв тоді виразно, що соціалісти не можуть кооперувати з буржуазним гетьманом, але що українські патріоти, не-соціалісти, повинні вступити в кабінет та в адміністрацію гетьмана і помагати йому будувати українську державу. Яке можна казати, потім, що гетьман Москаль? Де є такий Москаль, що будував би українську державу?

Дивно просто, що цього не розуміють усіякі, духом рутини й анархії насякли редактори та з упором повторюють свої клевети.

Збивати такий закид непотрібно, він так безмежно глупий. Хто-ж із здоровим розумом у голові повірить, щоби потомок гетьманів України волив бути підручним царя аніж самостійним володаром власної 50-мільонової держави? Гетьман Скоропадський був (і є) монархістом, але монархістом українським. Він хотів створити монархію, але українську (бо гетьманство це українська форма монархії). А українська монархія можлива лише як самостійна держава, окрема від Росії. Це-ж ясне.

Супроти цього всі ті низкі закиди нещирости та зрадливости гетьмана упадають в цілости і з соромом для авторів, що ширять такі клевети.

Вся родинна й особиста минушина гетьмана завдає брехню такий клеветі. Він же працював для України навіть під соціалістичною У.Ц. Радою і дав тоді докази свого патріотизму не словами, а ділами. Що-ж він зробив для державности України як гетьман, про це розкажемо. Факти нехай говорять.

СКЛАД ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ

Тимчасом перейдемо ще інші закиди проти гетьмана, щоби до них уже не вертатись. Осьтак щодо його урядів, то їх було чотири; перший хвилиний Устимовича, другий, що найдовше тривав, Лизогуба, і два останні короткотривалі — а саме другий кабінет Лизогуба, та останній кабінет, Гербеля, з федеративною програмою. Три перші

уряди стояли на принципі самостійної України. В тім напрямі видали вони неодну урядову заяву та в напрямі самостійности доконали ряд важних державних актів. Устимович і Лизогуб були Українці з лівобережних дворян. Устимович був українським народником козако-філського типу, захоплений українською історією, фольклором та мовою. Він не був політик. Він був прем'єром лише кілька днів, поки не сформувався кабінет Лизогуба.

Знову Федір Лизогуб був цілком іншим — реальним, творчим — типом. Походив із старого та дуже визначного козацького роду. Його батько був ширим другом Шевченка, котрий часто гостював у Лизогубів. Старший брат Федора Лизогуба, Дмитро, був одним з головних провідників революційної партії „Народньої Волі” та згинув за те на царській шибениці. Федір Лизогуб був довгі роки головою полтавського Земства (начб губерніяльного сойму), що було звісне із свого українського духа. Під його головуванням полтавське земство завело школи українського народного мистецтва; збудувало земську палату в українському стилі і з українськими написами; видало збірник українського орнаменту; зорганізувало в Полтаві український музей; уладило ювілей Котляревського і поставило пам'ятник Котляревському (1902) та дало почин до здвигнення пам'ятника Шевченкови у Києві. За Лизогубового головування земство кілька разів ухвалювало домагання української мови у школах на Україні.

Характеристичною для українського духа та горожанської відваги Федора Лизогуба була слідуєча подія: На кілька літ до війни цар Микола II загостив до Полтави. Лизогуб, витаючи царя як голова земства, зазначив у довшій промові, що це витають царя в українським національним будинку; що Полтава лежить в серці України; що український народ має свою власну мову і культуру, які цинить і любить; та що на знак цього той будинок здвигнутий в українському стилі та має українські написи. На ті часи це була відвага. Цар вислухав мовчки тієї заяви (бо не мав що відповісти!), а міністри, що оточували царя, душили злобу в собі. Осьтакий муж був прем'єром двох урядів гетьмана Скоропадського. А тепер всяка мізерія вмовлює в несвідому українську публіку, що Лизогуб

був „малорос” та що його кабінет був „російського” духа!

ПЕРШИЙ КАБІНЕТ ЛИЗОГУБА.

Пригляньмось bliще обом кабінетам Лизогуба. У першій з них, що обняв керму 3-ого травня, 1918, було 13 міністрів, з чого рішучими заступниками української державної думки було вісьмох: Лизогуб, Дорошенко, Василенко, Бутенко, генерал Рогоза, Любинський, Зіньківський та Ржепедський. З них три перші були звисними українськими діячами ще довго перед війною, чотири дальші були також щирими Українцями, а лише один Ржепедський (славний банкир, міністр фінансів) був по батькови Поляк, а Українцем по матері — але всетаки рішучим українським державником. З п'ятох оставших міністрів один був Жид (Гутник, міністр торгівлі), один Москаль (Колокольцев), один з роду Німець (Вагнер), а два Українці „малороси” (Соколовський та Чубинський, син славного українського дяча й етнографа Павла Чубинського). Головні місця в кабінеті (премієрство, внутрішні справи, закордонна політика, армія, просвіта, церква, комунікація та фінанси) були в руках заступників українського курсу. Що деякі становища одержали неукраїнці, це природно. Те зроблено ради позискання національних „меншин” (Жидів, Москалів, Німців, Поляків) для ідеї української держави. Подібно тепер у чесько-словацькій державі є міністри Німці (побіч Чехів і Словаків). Це розумна політика. У. Ц. Рада держалась також того приципу та тільки (своїм звичаєм) переборщила, бо створила окремі „національні” міністерства. Гетьманщина так далеко не ішла і не творила окремих міністерств для „меньшин”, а тільки покликала визначні одиниці з „меньшин” на фахових міністрів. Цим робом була збережена єдність української влади, а „меньшини” почувалися вдоволені.

Додатиби ще, що споміж „товаришів міністрів” (вцієміністрів або асистентів-секретарів) майже всі були з роду Українці, а чимало з них були тісами, що були за У. Ц. Ради, а потім і за Директорії. (Мазуренко, Буковинець Галіп, Галичанин Лукашевич, Бородаєвський, Минович, Яковенко, Холодний і т. д. — як бачимо — навіть

соціалісти). Отже де тут „російський” характер Лизогубового уряду?

Хто в ті часи жив у Києві, дуже добре знає, що така балачка про „російськість” уряду Лизогуба то пуста, безосновна видумка, пущена у світ нароком українськими соціалістами та іншими руйнниками. Хто тоді бував у Києві по українських міністерствах, може посвідчити, що в міністерствах, закордонні, воєнній, шляховій, освітній, здоровля і т. д., увесь дух був український та урядували там по українськи (хоч із труднощами, бо ж урядовці — виховані в російських школах — не знали української правничої чи фахової термінології).

КАБІНЕТ ЛИЗОГУБА І УКР. НАЦІОНАЛЬНОГО СОЮЗУ.

Другий кабінет Лизогуба, що увійшов в урядування 24 жовтня, 1918, був складений в порозумінні з „Українським Національним Союзом”, організацією українських партій під проводом Винниченка. Той кабінет складався з 14 міністрів, з яких 10 були здецидовані Українці, а 11 були українські державники. З них 5 (Лотоцький, Стебницький, Вязлів, Леонтович та Славинський) увійшли з рамени і на жадання У. Н. Союзу, а 6 інших перейшли з попереднього кабінету (Лизогуб, Дорошенко, Рогоза, Бутенко, Любинський, Ржепедський). Позатим був один Москаль (Гербель) і два Німці (Райнбот і Мерінг). На жаль той кабінет не простояв довго, а це з двох причин: раз тому, що вибухла в Німеччині революція й альянти готовились зайняти Одесу, а друге тому, що Винниченко і Микита Шаповал, провідники У. Н. Союзу, ще місяць перед упадком Німеччини вирішили були вчинити повстання проти гетьмана.

Це вони й зробили в порозумінні з російськими більшовиками, а саме з Раковським та з Ленином. Отся їх змова з Москалями (з вересня, 1918) носила всі прикмети державної зради, бо вони змовлялися з ворогами України проти уряду України. Винниченко і М. Шаповал, як провідні члени У. Н. Союзу, з одного боку послали членів того Союзу до гетьманського кабінету, а з другого боку — поза плечима цих членів — змовлялися про-

ти того самого кабінету з московськими більшовістами. Чи можна собі уявити більшу недояльність, лукавство та дволичність?!... Значить, та змова і повстання готовились задалегідь до упадку Центральних Держав, коли ще гетьман ані не думав про „федерацію“, але навпаки обсадив кабінет визначними Українцями, представниками У.Н. Союзу...

ПРАВДА ПРО ФЕДЕРАЦІЮ.

Заскочений такими двома несподіванками, гетьман побачився у скрутнім становищі. Він мусів тоді шукати порозуміння з аліянтами. Представники аліянтів просто відповіли йому 7 листопада, 1918, що аліянтські держави (бувши союзниками Росії) самостійної України не признають, а хиба лише автономне українське гетьманство у федерації з Росією. Всемогучі тоді аліянти зажадали від гетьмана, щоби усунув „германо-філський“ кабінет, а покликав новий, проти-німецький. Зокрема аліянти звертались ворожо проти Лизогуба і Дорошенка. Рівно часто, в тихже днях, з початком листопада 1918, гетьманови сповістили, що Винниченко як провідник У. Н. Союзу перемовляє Січових Стрільців під команду полковника Коновалця зачати повстання. Гетьман побачив себе оточеним небезпеками, ворогами та змовою своїх. Німці покинули Україну, на У. Н. Союз і на Січових Стрільців — як показувалось — не можна було числити, більшовики насувались з півночі. Поляки стали наступати на Галичину і Галичани просили в гетьмана помічі. Аліянти забрали українську флоту і готовились зайняти Одесу.

Гетьман мусів рішатися швидко. Щоби ратувати те, що можна, а саме щоби позискати собі аліянтів, він рішився стати на принципі федерації українського гетьманства з Росією (цебто відновити Переяславську умову з 1654 року) — як того жадали аліянти. Тому саме відпустив він кабінет Лизогуба, а покликав новий кабінет, милій аліянтам, під проводом С. Гербеля (14 листопада, 1918 р.). На 15 членів того кабінету 9 були родом Українці, з чого кількох були звісні як свідомі Українці (Кистяківський, славний український вчений Науменко, Любинський, Афанасійв); три були Німці; кількох неясних „мало-

російських і гербель був Москаль німецького роду, роджений на Україні.

Кабінет оголосив заяву, де засував таку програму:

- 1) Збереження української державности;
- 2) Федерація з Росією;
- 3) Скорі скликання українського парламенту;
- 4) Скорі переведення земельної реформи.

Але з того всього нічого не вийшло, бо ще день передтим вибухло повстання у Білій Церкві під проводом соціалістичної Директорії (Винниченко, Петлюра і т. і.).

Покликання Гербеля та декларація федерації з Росією були помилками, бо аліянти гетьманови помічі дати не встигли. А ті два акти дали лиш соціалістичним противникам гетьмана матеріал в руки для агітації проти нього. Це неправда, що Директорія зачала повстання тому, що гетьман покинув принцип самостійної України, як то опісля писали. По правді Директорія зачала була повстання в порозумінні з Москвою, ще передтим з мотивів соціалістичних. Але коли появилась федераційна заява гетьмана, Директорія—цебто соціалісти—скористали з того і заявили буцімто вони тому зачали повстання, бо гетьман „зрадив“. Се було лукавство. Через те націоналісти та навіть гетьманці по провінції подальше від Києва, що не знали правдивих фактів та правдивого розвитку подій, залишили гетьмана і перейшли на сторону Директорії. Разом з тим у самім Києві жидівські і російські більшовики зачали виступати збройно.

Гетьман бачив, що справа пропала і 14 грудня, 1918, оголосив таку заяву:

„Я, Гетьман усієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоби вивести край з того тяжкого становища, в яким він перебуває. Бог не дав мені сил справитись із цим завданням — і нині я, з огляду на умови, які тепер склались, керуючись виключно добром України, відмовляюсь від влади.

14. грудня 1918, місто Київ.

Павло Скоропадський”

Зложивши владу, гетьман покинув опісля Київ разом з німецьким корпусом та дістався з Німцями до Берліна. З його колишніх міністрів деякі живуть нині на чужині (Дорошенко, Славинський, Лотоцький і інші), деякі померли на чужині (Бутенко, Липинський і інші), а деякі, як перший прем'єр Устимович, міністр мистецтва Петро Дорошенко, Воронович, Науменко і другі згинули з рук большевицьких банд. Де дівся Лизогуб, ніхто не знає. Мабуть також згинув від большевиків. Колись, як історія буде писатись безсторонними, справедливими людьми, імя Федора Лизогуба буде записане на її сторінках як одного з найкращих синів України. А сьогодні — як співав великий приятель Лизогубового батька:

Ніхто й хреста не поставить
І не спомяне...

ВЛАСТИВЕ ЗНАЧІННЯ СЕІ „ФЕДЕРАЦІЇ”

Для зрозуміння федеративної заяви гетьмана з 14 листопада, 1918, треба сказати ось що:

1.—Вона була вимушена погрозами аліянтів, а не добровільна.

2.—В те примусове положення загнали гетьмана тайні інтриги українських соціалістів з большевиками і загроза їх повстання.

3.—Гетьман вважав ту „Федерацію” з неіснуючою монархічною Росією за недійсну, нереальну і без будуччини. Він думав добути поміч аліянтів, скріпити Україну мілітарно, відперти большевиків і своїх руйників, а потім — маючи вже армію і добрі взаємини з аліянтами — добитися признання самостійної України. Історичні події, що опісля наступили, показують, що якби не повстання так званої Директорії (т.е. соціалістів) і якби гетьман був вдержався, то не було (і нема!) з ким „федеруватися”, бо в Москві донині сидить большевія!

4.—Вкінці не можна забувати, що гріхом „Федерації” грішили (і то нераз!) і Грушевський, і Винниченко, і Микита Шаповал, і Петлюра, і вся У. Ц. Рада. Вони всі держалися Москви, як репях кожуха, аж до так званого четвертого універсалу, коли їх большевики викинули з Києва. Аж тоді У. Ц. Рада „з жалем” (!!!) оголосила самостійність України.

Це консеквентно! Українські соціалісти, ще від Драгоманова, все заявлялись за федерацією з Росією, а домагання самостійности України — яке поставили Міхновський, Шемети, Липинський ще до всесвітної війни — звали „буржуазним шовінізмом.” Коли згадані тут націоналісти — державники підняли клич самостійности за Укр. Центр. Раду, отся Рада вперто держалась федерації з Москвою — поки большевики не наступили на Київ. Аж тоді укр. соціалісти „з жалем” оповістили самостійність.

Те саме повторилось по поваленню гетьмана. Грушевський та Винниченко поїхали з чолобитнею в Харків знову „федеруватися”, а небіщик Микита Шаповал ще недавно „федерувався” у Празі з російськими соціалістами-революціонерами в „Союз Сходу Європи” Виходить—соціалістам вільно „федеруватися” і сто разів, коли захотять; це не гріх, ні! Це „братання” з „пролетаріатом”. Але як гетьман раз, із крайного мусу, „федерувався”, так він вже „зрадник”. Ось яка соціалістична правда!

Ось так і вияснений вже і третій закид, а саме справа федерації.

ЧИ ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНА БУЛО РЕАКЦІЙНЕ?

Вияснивши правдивий характер гетьманського перевороту з 29. квітня, 1918, склад гетьманських урядів та причини і властиве значіння федералістичної декларації з 14. листопада, 1918, слід з черги розібрати два останні закиди проти гетьманщини з 1918 року. А саме це закиди реакційности, недемократичности, ворожости селянству, та земельній реформі, карні експедиції на села і т. д.

Розберім ті закиди знову з фактами в руках.

Уряд гетьмана вийшов з державного перевороту вчасі революції. То був рід диктатури. Але чимже був уряд У. Ц. Ради а опісля Директорії, як не диктатурою? Хто їх вибирав, як не малі гуртки людей, що називали себе „партіями”? Значить, всі українські уряди з 1917 до 1921 року були самозваного а не виборного характеру. Тому виріжнювати лише гетьмана як самозванця-узурпатора нема підстави ані не справедливо. Навпаки! Як сказано уже, гетьман міг виказатись мандатом (повновастю) від далеко ширшого загалу аніж українські соціалістичні уряди. Зібрання, що вибрало гетьмана, мало абсолютно

більше репрезентативного характеру, чим У. П. Рада або Директорія. Отсі 6.500 хліборобів це дійсно були вибрані делегати, що заступали мілioni селян і козаків-господарів з тисячів сіл і хуторів у сімох губерніях України! На цілій Україні не було тоді стільки українських соціалістів, що учасників того зібрання, котре вибрало гетьмана. Натомісць ті півсема тисячі, котрі проголосили гетьмана, заступали кожний бодай 500 до 5.000 душ на місцях — цебто разом кілька міліонів душ що свідомішого селянства і козацтва.

Та — скажуть соціалісти — характер революційного уряду оцінюється по його длах і програмі, а ті — кажуть соціалісти — в гетьмана були недемократичні і реакційні. Чи справді реакційні? І чи шкідливі для України?

Ось візьмім справу преси. Чи за гетьмана переслідувано або обмежувано пресу? Вистане взяти до рук газети, що виходили за гетьмана, щоби переконатися, що гетьман дозволював їм писати, що лише їм в голові мотузилось. Виходили свобідно всякі соціалістичні газети та лаяли гетьманську владу до схочу і підбурювали людий проти гетьмана з усієї сили. Завіщувано їх або конфісковано аж тоді, коли вже просто взивали до бунту. Навіть вчасі мира в жадній європейській державі не терпілиби того, що толерувала гетьманська влада. То була якраз помилка гетьмана, що він не заборонив тієї руйницької, розкладової роботи соціалістичної преси, котра вкінці таки привела до його упадку, а з тим і до упадку України як держави. Таксамо вільно було організувати всякі революційні партії, комітети, наради, оголошувати переворотові резолюції і т. д. Одним словом, була воля слова, думки, преси й організації. В наслідках опісля показалося, що то була помилка, бо українські, жидівські і російські соціалісти та большевики визискали ту волю для поширення анархії.

Або може гетьман розстріляв бодай одного з тих руйників та зрадників, що змовлялися проти його уряду з Раковським та Лешіном у Москві? Може бодай виарештував усіх своїх противників?

Ось в чім знову була його помилка, що всі його противники швеньдялись свобідно по Україні та організува-

ли повстання. Проф. Грушевського, що з націонала став лідером соціалістів-революціонерів (ес-ерів), ніхто ani не арештував. Винниченка замкнено на три доби, а потім пушено на волю, ще й гетьман запропонував йому міністерську теку. Винниченко натомісць став головою так званого "Українського Національного Союзу" (в яким були самі лише соціалісти!) і нуж організувати повстання! Петлюру подержано коротко і також пушено на волю, а він зараз почав організувати переворот — і то явно. А інших руйників то просто й не арештовано і вони явно організувалися звалити гетьмана. Чи так ліберально поступає „тиран“, „реакціонер“, „узурпатор“ чи як там ще зовуть його наші божевільні соціалісти?

РЕПУБЛИКА ЧИ МОНАРХІЯ?

Та знову скажуть противники гетьмана, що він був проти републики, думав завести монархію, був проти демократичної форми правління і проти скликання українських установчих зборів. Що гетьман і гетьманці взагалі були (і є) противниками републики на Україні, це-ж натуральне. Вже саме поняття гетьманщини противне ідеї републики. У нас панує звичайно хибне поняття — це помішання ладу Запорозької Січі з ладом Гетьманщини — начебто наша історична гетьманщина була републикою. В дійности так не було. Гетьман на Україні був тим, чим був король у Польщі. Як гетьман на Україні, так король у Польщі вибрані були на ціле життя і мали титул монарха. Та коли король у Польщі обмежений був парламентом і сенатом, то гетьман України так обмежений не був. Бо він скликав раду козацьких старшин (так звану „Козацьку Раду“), коли схотів і як схотів. (Закони видавані гетьманськими універсалами — цебто монаршинами, без ухвали козацької ради).

Важко говорити чи думати про републику на Україні в 1918 році, бо маси народу не мали поняття про управу державою. Це було чистим божевіллям. Це значило віддати державу в руки рижноколірових агітаторів, особливо російських большевиків. Найкращим доказом політичного безпорадства є що як настала соціалістична Директорія, маси пішли за генерли П., але пішли за большевиками. Другим та-

ким доказом є Підкарпатська Україна, де мало що не всі послі до чеського парламенту були недавно комуністи. Якби так Чехи одного гарного дня схотіли були собі поглузувати з домагання, щоби ввести автономію Підкарпаття в життя, то булиби ми свідками такої дивовижі, що консервативні та релігійні Руснаки малиби комуністичний сойм і комуністичну управу. Значить — республіка в руках неграмотних мас, це опука (мяч) в руках провокаторів та зрадників. Маси на Великій Україні треба ще довго приготувляти до самоуправи; покищо треба їм батьківської форми управи. А такою є гетьманщина.

ДЕМОКРАТІЯ ЧИ ОБМЕЖЕНА МОНАРХІЯ?

Що така (гетьмансько-монархічна) державна форма не виключає участі ширшого загалу в управі, це ясне. Гетьманська історична влада на Україні все була обмежена — перш за все існуючими законами (Литовський Статут, Магдебурське Зерцadlo, Номоканон) та звичаєвим, козацьким правом, а опісля опінією козацької верстви, котра — як треба (а часто як і не треба) — хапала за шаблі. Тому гетьмани часто скликали „Малу Раду“, що складалася з усіх генеральних і полкових старшин, усіх сотників та по одному-двох делегатів від кожної сотні (разом 300 до 500 голів). То був рід репрезентації, але дуже далекий до „демократії“. „Демократії“ в нашій Гетьманщині ніколи не було, бо селяни і міщани взагалі були виключені від управи державою (від вибору гетьмана чи козацьких старшин). Також козацька верства лише частинно мала вплив на гетьманську управу (через вибір гетьмана і через „Малу Раду“). Все-ж таки голос тієї козацької верстви (особливо її вищих кругів) важив у державі і сильно обмежав власть гетьмана.

Гетьман Павло Скоропадський краще видко знав і розумів нашу історичну традицію, ніж наші інтернаціональні соціалісти, що то вивчили на память „Комуністичний Маніфест Маркса“, але ані в зуб не знали, а як і трохи знали, то ні трохи не розуміли, минувшини України. Він був противником республіки, що була рівнозначна з анархією і руїною та ні трохи не був прихильником не-обмеженої демократії, що — при невиробленості мас — відчинялиби ворота демарорії і суматосі.

Але гетьман був:

- 1.— за обмеження власти гетьмана і
- 2.— за участю репрезентації широких кол українського громадянства в управі державою.

Тому гетьман Скоропадський кілька разів у публичних заявах заповідав скликання „Державного Союму“. Вже у своїй першій Грамоті з 29 квітня, 1918, він каже: „В найблищий час буде виданий закон, установлюючий порядок виборів до Українського Союму“.

Ті заяви повторено ще кілька разів. А вкінці письмом з 15. жовтня, 1918, доручив гетьман премієрови Лизогубови випрацювати і предложити йому до затвердження і оголошення Закон про державний Сойм. Уряд Лизогуба — на жаль — не мав уже часу перевести це, бо в місяць опісля вибухло повстання Директорії, уряд Лизогуба уступив, а прийшов коротко-тривалий уряд Гербеля і упадок гетьманщини.

В тім гетьманським письмі про скликання Союму читавмо:

„Я думаю, що вже настав час приступити до вироблення закону, який має завершити нашу планомірну працю по будованні державности, а саме до вироблення закону про вибори до Державного Союму. Я прохаю Вас приступити до виконання цієї справи і подати мені Ваші прохання, в якому напрямку і на яких основах гадаєте Ви цей законопроект скласти і кілько часу візьме його вироблення.— Павло Скоропадський.“

Яка то була „планомірна праця по будованні державности“ та яку „державність“ мав гетьман на думці, це видно з його Грамоти, яку оповіщено 22 жовтня, 1918. Вона каже, щоби її тут усю наводити, але головні її думки такі:

Вже пів року минає, як гетьман обняв владу. За той час зроблено багато „для закріплення Нашої Держави, її самостійної і незалежної Держави“. Здобуто визнання незалежності держав. „Стоячи на ґрунті незалежності Української Держави, ми сподіваємося признання суверенітету нашого й іншими державами.“ Видано ряд законів для закріплення державности України. Отже: створено Державний Сенат, засновано два українські університети, ви-

дано закони про Українську Академію Наук і Українську Академію Мистецтв; видано закони про організацію своєї армії і флоти, про вибори земські і громадські; заведено Державний Земельний Банк, — взагалі видано 400 ріжних законів.

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА

А даліше переходить гетьманська Грамота до земельної справи і каже:

„Пам'ятаючи, що земельне питання являється найголовнішим питанням, котре прийдеться вирішити, Я, з перших хвилин обняття влади, звернув особливу увагу на те, щоби було зібрано всі дані потрібні для правильного вирішення. Тепер ці підготовні роботи наближаються до кінця і через це Ми тепер находимо можливим почати здійснення земельної реформи... Із цією метою Ми порішили скликати особливу Нарату, в котрій Ми особисто будемо головувати. Завданням цієї Нарати є вироблення аграрного закону на головних основах, зазначених у Грамоті Нашій з 29. квітня ц. р.... А саме:... „повинно бути утворено Державний Земельний Фонд із земель скарбових, церковних і приватних власників. Метою реформи повинно бути постачання малоземельним селянам і козакам України землі з цього фонду і утворення дрібних але економічно здорових селянських і козацьких господарств.”

Як бачимо, в аграрній справі гетьман стояв на двох здорових принципах:

- 1.—Приватної земельної власности;
- 2.—Розбиття великих земельних комплексів на дрібні, самостійні господарства.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЧИ ДРІБНА СЕЛЯНЬСКА ВЛАСНІСТЬ?

Ось і тут — як кажуть Німці — собака закопана! Ось тут саме й є головна причина сліпої а злобної ненависти соціалістів до гетьмана. Гетьман бажав перевести земельну реформу на індивідуальних основах, скріплюючи селянську земельну власність—а соціалістам захотілося скасувати всяку приватну власність і перевести так звану „соціалізацію землі”. Так звані „соціалізаційні” закони

про землю, які видала У. Ц. Рада (а потім Директорія), були наскрізь большевицькі. Вони забирали землю не лиш панам, але і селянам, та робили всю землю державною. Лише, що ані У. Ц. Рада ані Директорія не мали часу того злочинного божевілля перевести в життя. Здійснили ті божевільні помисли аж російські большевики — а яке горе вийшло з того для українського народу, це нині всі вже бачать (і колишні українські „соціалізатори”). Натомісць Гетьман думав скріпити селянську власність коштом великої посілости. Ясно, що якби наші руїники не були звалили гетьмана, то він бувби перевів розумну земельну реформу, надаючи землю малоземельним селянам. Україна булаби сьогодні сильною, цвітучою державою селян хліборобів.

Що гетьман увесь час змагав до такої розумної земельної реформи, це відко ще із слідуочих актів:

1.—30 квітня, 1918, гетьман заявив делегатам зїзду українських хліборобів - демократів, що переведеться широку земельну реформу, направлену до того, щоби великі маєтки на законній підставі були подріблені у власність між хліборобами”.

2.—Гетьманська влада заложила Державний Земельний Банк, що закуповував землі від великих власників і розцелював їх між селян. Закон з 14-ого червня, 1918, забороняв одній особі набувати більше землі, ніж стільки, щоби в руках одної особи найшлося найбільше 25 десятин землі.

3.—На основі згаданої вже Грамоти з 22 жовтня, 1918, установлено Земельну Комісію під проводом самого гетьмана для складення закону про земельну реформу.

4.—Праці тієї комісії лягли в основу Законопроекту про Земельну реформу, виготовленого міністром земельних справ, здавна звисним українським патріотом Володимиром Лесняновичом. За тим проектом вся велика земельна власність переходила примусово в руки Держави (за високим викупом), і мала бути розпарцельована між селян. Ніхто не мігби мати більше як 25 десятин землі. Лише для цукроварень мали оставити землю конче потрібну під засадження цукрових бураків, — але не вище 1000 десятин на одну цукроварню. Це була така радикальна реформа, що в жаднім краю на світі не переведе-

но крайнійшої. До Комісії, що уклала її, належали звисні патріоти: Володимир Леонтович, Євген Чикаленко, професор Воблий і т. д.

ЖЕРЕЛО КЛЕВЕТ.

Чого-ж—спитаєте—тоді чіпались і чіпаються ще всякі соціалістичні та анархістичні руїники до гетьмана і твердять, що він „ворог аграрної реформи і селянства“ коли міжтим гетьман був за реформою і як раз був приятелем селянства?

А ось чого.

Гетьман одним почерком пера скасував „соціалізацію“, ухвалену У. Ц. Радою. За тією „соціалізацією“ вся земля (і селянська теж) ставала державною („соціалізованою“), а селяни сходили на пролетарів і могли лише арендувати землю (хочби свою бувшу власну) від держави або працювати на спільних фільварках. Очевидно такий закон був противний селянській власності і касував її. То був закон корисний хіба для чужого міського пролетаріату та для горстки урядників (фільваркових комісарів), а цілком шкідний для господарів селян. **Що розумніші селяни швидко зорієнтувались і тому стали проти У. Ц. Ради, а покликали гетьмана.** Темніші і бідніші селяни думали, що то тільки панську землю „соціалізують“ та що вони з того щось скористають. Вони—особливо цілком безземельні люди — кинулись місцями за намовою большевиків на панські двори та розграбили їх, повирубували сади, понищили двірські будинки, попалили бібліотеки, образи, порубали фортеп'яни тощо. Очевидно—то не була жадна земельна реформа; то була звичайна собі грабіж.

КАЖЕ ДИТИНА, ЩО БИТА, ТА НЕ КАЖЕ ЗА ЩО.

Як настав гетьман, ті анархічні рабунки були стримані та наказано звернути, що заграблено („соціалізовано“).

Декуди грабіжники не хотіли виконати того. Тоді їх примушено, посилаючи на місце поліцію. Це ясне, що держава є державою, власність власністю, а грабіж грабіжю. Упорядкована держава не буде терпіти масових

рабунків та самовільної грабіжі. У. Ц. Рада терпіла це (хоч і пробувала стримати грабіж відозвами). Але У. Ц. Рада не мала сили. Бувши соціалістичною, У. Ц. Рада демагогувала (хлополапствувала), та шукала прихильності якраз у тих грабіжників (бо в господарів через свою „соціалізацію“ вона не могла дістати підпертя!). Міжтим гетьман не демагогував й анархії не терпів. Розуміється, що поліція не все поводитися з грабіжниками „по джентелменськи“ та місцями біла людей. Таких випадків було мало і таке трапляється і в найбільш упорядкованій державі. Не всі-ж поліцаї є ангелами-хранителями! Є різні між ними, а тим більше вчасі революції. Але гетьман усе наказував острє слідство, коли його сповістили про акти самоволі з боку поліції, та видавав накази поводитись по людськи. Але всякі „соціалізатори“ окричали його „ворогом аграрної реформи“. Міжтим це безсоромна брехня. Гетьман стояв за розумну земельну реформу, а був лиш ворогом анархії.

Якої лукавої тактики уживано в боротьбі соціалістів проти гетьмана, можна зрозуміти хочби з такого прикладу.

Міністром земельних справ у першому кабінеті Лигуба був Василь Колокольців, поступовий дідич з Харківщини та вчений агроном, що звисний був як прихильник надання землі селянам дорогою парцеляції. Він погоджувався з гетьманським планом земельної реформи в цілому. Як він обняв земельне міністерство після соціалістичного міністра У. Ц. Ради, застав те міністерство обсажене своїми соціалістами (ес-ерами). Коли Колокольців заявив їм, що він не признає „соціалізації“, а стоїть на становищі особистої селянської власності і парцеляції панських дворів, соціалісти-урядники засаботували: що правда — ходили до бюро і брали плату, але нічого не робили, ані пером не рушили, лише раду радили. Колокольців погрозив їм, а —коли не помогло — прогнав кількох авантюриків із служби. Тоді всі решта їх товаришів застрайкували, а соціалістичні газети нароби́ли гвалту, що Колокольців „викидає Українців“.

Міжтим то була безсоромна брехня. Він і не думав нічого викидати, а вони самі провокували чоловіка. Ко-

локольців дав їм час вернутись до служби або ні, так йти собі геть. Часть страйкарів вернулася, а частина ні. Кольців мусів на їх місце набрати нових урядовців. Як не стало здібних до тієї роботи Українців, брав фахівців (агрономів) з Росіян, Поляків, Німців. Тоді соціялісти знову закричали, що він „русифікує” міністерство. Ось які „націоналісти” нараз з них поробились!

Таких прикладів, як соціялісти з божевільним засліпленням кидали гетьманови перешкоди в будуванні держави, можна навести сотки. Треба дивуватись на послідовність та витривалість гетьмана, що в таких обставинах всів видержати понад сім місяців, завести лад і порядок, оснувати стільки великих установ та видати стільки розумних законів.

ВІЧНА ПІСНЯ УКРАЇНСЬКОЇ АНАРХІЇ.

З наведеного ясно, що гетьман мав найкращі і найшцирйші наміри як щодо будови самостійної України так теж і щодо земельної реформи. Те, що розпущено про нього начебто він був „Москаль” та ворог селянства, була тільки безсовісна партійна агітація. Те називання гетьмана „Москалем” та ворогом народніх мас дуже пригадує подібну тактику ворогів Виговського і Мазепи. Їх також називали „Ляхами”, „кармазинами”, „панами-дуками”. Це стара пісня української анархії.

Чи не говорено подібного навіть про Хмельницького? Чи не співає народня пісня про найбільшого гетьмана України:

Бодай Хмеля Хмельницького

Перша куля не минула..?!

Чи не зривались бунти демагогічних козацьких старшин (Гладкого і товаришів) та селянської черні проти великого гетьмана? В Переяславі зібралась раз „чорна рада” та викрикувала, щоби Богдан зложив булаву. Богдан вийшов до них з булавою і кількома ударами її повалив кількох головних ревунів з поторощеними головами; решта розбіглась. Коли полковник Гладкий і товариші хотіли збунтуватися, спираючись на черні, гетьман Хмельницький звелів відрубати їм голови. Що більше: Хмельницький (а таксамо Виговський і Мазепа) мусіли висилати карні

експедиції по селах, аби спинити грабунки та приневолити маси до ладу, віддавання повинностей і т. д. У Хмельницького та Виговського була для усмирювання бунтів заархівованої черні окрема гвардія з 10,000 наємних Татарів, котрими за Хмельницького командував Шотландець (Скачмен), полковник Фокс. А в Дорошенка і Мазепи були знову полки наємних „сердюків” для того. А чи не мали знову большевики наємних полків Латишів, Мадярів (з бувших полонених!) та Китайців, щоби ними при-смирятти маси?

Чомуж тоді гетьманови Скоропадському робити закиди, що він хотів стримати анархію, яка руйнувала молоду державу? Будова своєї держави це не сентиментальна театральна мелодрама, не ухвалювання вічевих резолюцій та не дозволювання всякому шибайголови робити бешкети. Це важке, серйозне, а дотого часто суворе та кроваве діло. Коли можна зробити який закид Скоропадському, то такий, що він був замягкий для ріжних руйників—тому що то „свої люди”, бо то „Українці”.

ГЕТЬМАН СКОРОПАДСЬКИЙ А УКРАЇНСЬКІ „ПАРТІЇ”.

Що гетьман Скоропадський хотів працювати разбм із звісними українськими патріотами, а навіть з українськими соціялістами над будовою української держави, на це є чимало фактів. Він не раз і не два пропонував їм вступити до кабінету, до його уряду. Ось так зараз після втервороту з 29 квітня, 1918, таки тогосамого дня, тимчасовий преміер, Микола Устимович, відвідав з наказу гетьмана ряд звісних українських діячів і запропонував їм участь у кабінеті. Та вони відмовились, одні задля своїх соціялістичних симпатій (як Єфремів, Ніковський тощо), а інші просто „страха ради Юдейська”, боячися встрявати в політику в такі непевні часи. Тоді гетьман на другий раз доручив переговори старому українському вченому професорови Миколі Василенкови (членови Наукового Товариства імени Шевченка у Львові і Українського Наукового Товариства у Києві, авторови многих праць з історії України; під большевиками він був на якийсь час членом Укр. Академії Наук у Києві). Професор Василенко в розмові з кореспондентом „Кієвської Мислі” (напів

соціалістичного жидівсько-російського денника) заявив тоді, що гетьман наказав йому, що „про правий кабінет не може бути й мови, що склад уряду повинен бути лівий, земельна реформа має бути переведена в напрямі розділу великої земельної власності між селян і що має перевестись національне відродження України”.

З такою програмою Василенко звернувся до українських „партій”. (По правді се не були партії, а невеликі гурти інтелігентів, по кількадесять людей). Проф. Василенко запропонував їм такий кабінет: прем'єр Василенко (український конституційний демократ), фінанси — проф. Бернацький (у.к.д.); військо — полк. Сливинський (шеф штабу за Укр. Цент. Ради); закордонні справи — Лоський (укр. соц. фед.); освіта — Прокопович (у.с.ф.); внутрішні справи — Лизогуб (у.к.д.); харчові справи — Соколовський (у.к.д.); фед.); освіта — Прокопович (у.с.ф.); внутрішні справи — У.Ц. Ради); земельні справи — Києницін (зем. кд.); судівництво — Шелухин (у.с.ф.); праця — Ніковський (у.с.ф.); здоровля — др. Любинський (Укр. Нар. Громада); шляхи — Бутенко (Укр. Нар. Громада). Як бачимо — наскрізь український кабінет.

Всі „партії” (соціялісти-федералісти, соціяльні демократи, соціялісти-революціонери і соціялісти-самостійники) зійшлись тоді на нараду. Винниченко палко умовляв так званих соціялістів-федералістів (ес-ефів) вступити до кабінету, але ті не хотіли, одні з доктринерства а другі з браку горожанської відваги. Вкінці нарада ухвалила звернутись не до гетьмана а до німецького генерала Гренера, шефа штабу німецької армії на Україні (тогосамого що недавно ще був у Німеччині міністром війни). Була це очевидна образа для гетьмана, а свідоцтво політичного убожества для українських соціялістів, що не соромились піти на скаргу на свого гетьмана до чужого генерала. Та поведінка була тим більше нетактована та дівтацька що вони заявили Гренерови, що готові вступити до кабінету гетьмана, як гетьман признає принцип, що Україна є „республікою” та що гетьман є лише президентом республіки.

Генерал Гренер заявив їм на те, що та справа належить не до нього, а до гетьмана, і що він (Гренер) у внутрішні

справи України мішатись не може, але може переказати їх заяву гетьманови. Він висловив також думку що українські партії трохи запізно похопилися що їм зробити, бо кабінет уже складається. Це було дня 2 травня, 1918. І справді то було запізно. Гетьман не йг ждати безко-нечно поки „партії” (цебто малі жмені інтелігентів) набалакаються. Зрештою їх безтактне поведіння, що вони вдались до чужого генерала, а із своїм генералом говорити не хотіли, вразило гетьмана до живого. Вкінці гетьман і так не був би прийняв їх умов, бо він „республіки” на Україні принципово не признавав. На тім той інцидент скінчився. Виявилось, що так звані соціялістичні „партії” (генерали без армій!) не мали політичного зміслу ні за зломаний шеляг.

Такийсамий брак усякого зрозуміння ситуації виявили українські партії й опісля ще кілька разів, коли до них гетьман звертався, щоби взяли участь в уряді. Ось так українські ліві „партії” нарікали що становища губернаторів обсажені дуже „правими” людьми з бувших царських урядовців, ще й до того деякими такими, що — хоч були добрими управителями — але до українства ставились або рівнодушно або неохоче. Тоді міністер внутрішніх справ, Кістяковський, звернувся з пропозицією до різних, звісних Українців з партії „ес-ефів”, пропонуючи їм місця шефів департаментів міністерства, губернаторів, старостів тощо. Але ті Українці ес-ефи тих пропозицій знову не прийняли. Значить, українські партії винили кабінет Лизогуба за „не-українську обсаду адміністрації”, а коли той кабінет хотів обсадити адміністрацію звісними Українцями, тоді тісамі „партії” засаботували.

— „Ні в кут — ні в двері”, як каже пословиця. . . .

ДІЛА ГОВОРЯТЬ.

Зрештою позитивні акти державні, доконані гетьманом і його урядом, найліпше засвідчать, які були його плани й наміри. Наведемо тут лише, що головне. Хто хотів би цю справу перестудіювати основно, нехай прочитає жерельну історичну працю професора Дмитра Дорошенка „Ілюстрована Історія України, 1917—1923 рр.” II том „Українська Гетьманська Держава, 1918 р.” Ужгород,

1930, р. 424 — 86 сторін в сім'ї, з многими ілюстраціями).
Накладом Д-ра Осипа Дюпки.

Ось що-важливі державно-творчі акти і заяви, докониані гетьманом і його урядом.

1.—„Закон про тимчасовий державний устрій України” з 29 квітня, 1918, котрим установлено гетьманську владу, громадські права (воля особи і право законного суду, право домашнього спокою, свобода переселення, зарібку, праці, майна і виїзду закордон, свобода зібрань, слова, друку й організацій), Установлено Раду Міністрів, Фінансову Раду і Генеральний Суд.

2.—Закон про Верховну Управу Держави на випадок смерти, тяжкої хвороби або побуту поза межами держави Гетьмана. На такі випадки установлено колегію з 3 членів.

3.—Дня 19 травня, 1918, гетьман явився на торжественнім відкритті Українського Клубу, що складався із самих звісних Українців патріотів. Голова клубу, пані Старицька - Черняхівська (дочка славного драматурга Михайла Старицького), привитала гетьмана висловом надії, що він закріпить самостійність України. Гетьман відповів, що він буде вести політику на демократичних основах і в дусі самостійности України. Зібрані прийняли ту заяву горячими оплесками. Вчасі святочної вечері, що наступила, гетьман сказав промову в якій заявив, що „доложить усіх сил, щоби закріпити самостійність України.”

4.—Дня 29. червня, 1918, гетьман сказав до делегації учителів, яка явилась у нього, що час 250 літ життя України з Москвою був „тяжким ярмом національної неволі укр. народу”. (Так говорить „москвофіль-царист”?)...) Московська політика централізму і помосковлення — говорив гетьман — довела до того, що український народ забув, хто ми і чиї ми діти. Більшість синів України соромились назвати себе Українцями і вживати рідну мову. Після революції державну владу на Україні захопили невідповідні люди, що безладдям загрожували існуванню незалежної України. Тому, щоби ратувати самостійність України, гетьман як вірний син України обняв владу у свої руки. — „Не про себе турбуюсь, а про те, щоби жила вільна й незалежна, самостійна Україна” — говорив гетьман, та

вклав свою промову окликом: „Єдиний, незалежний, славі Україні слава!”

5.—Дня 6. липня, 1918, гетьман явився на нарадах Українського Церковного Собору (зложеного з усіх православних єпископів України) і заявився рішучо за самостійною укр. прав. церквою. Між іншим гетьман сказав: „Розквіт національного духовенства це розквіт вільної Української Держави”.

6.—Дня 10. травня, 1918, цілий кабінет Лизогуба видав декларацію, в якій спростовано розпущені соціялістичні слухавети, що гетьман хоче привернути самодержавя, що уряд реакційний, що він відбере народови свободи, що уряд не буде переводити земельної реформи і загалом, що уряд ворожа українській нації та самостійности України. Декларація кабінету пятнує ті чутки як нечесні сподівання партійної боротьби. Натомісьць декларація заявляє, що гетьман це втілення в історичній, національно - українській формі ідеї незалежної та вольної України” та що гетьмана буде проводити ту ідею в життя. Декларація заповідає земельну реформу дорогою вивласнення і розподілу великої земельної власности між селян, підпільних робітничих професійних спілок (юній), пошанування українських свобод і т. д.

7.—Міністерства кабінету Лизогуба старались провести „українізацію” державного апарату щодо мови. Осцьким тимчасовий військовий міністер генерал Лігнав (Німець) вхвалоніт з України) розпорядком з 15. травня, 1918, наказав усе діловодство вести лише по українськи і зорганізувати курси українознавства для тих старшин, що не володіли українською мовою. Дня 17. травня, 1918, гетьман самий наказ про українізацію видав міністер шляхетства. Читаємо там: „Наказую твердо памятати, що державній Державі державною мовою є українська”... Міністерствам і міністерством мають вестися лише в українській мові. Всі оголошення і розпорядки писати в українській мові і т. д. і т. д. Міністер судівництва Чубинський заявив, що „буде переводити українізацію в судах поступенно” і т. д. і т. д. Міністер створив комісії для вироблення української судівничої термінології. Дня 26. липня, 1918, міністер телеграфів видав розпорядок, що урядовою мовою

почт і телеграфів є лише українська.

8. — В розмові з кореспондентом німецького денника Берлінер Тагеблат, д-ром Ледерером, гетьман заявив, що чутки розпущені його ворогами начебто він є прихильником федерації з Росією та противником аграрної реформи — є цілком невірні. Гетьман заявив твердо, що він „Українець з роду і переконання“, що він бажає „закріпити самостійність України“ та бажає перевести „далекосяглу земельну реформу“, але противний „соціалізації“.

Тих наведень доволі, щоби пізнати погляди і наміри гетьмана.

Треба було би хіба написати цілу книжку, щоби переказати все, що позитивного зроблено за короткотривалого правління гетьмана для закріплення і розбудови української держави. Тому перейдемо тут лише, що найважливіше.

ЗАКОРДОННА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА.

У царині закордонної політики, якою кермував звісний здавна український діяч, патріот і вчений історик, професор Дмитро Дорошенко, належить занотувати такі важливі акти

1.—При міністрі закордонних справ (Дорошенкові) установлено Раду Міністерства, до якої увійшли: професор міжнародного права Київського університету Оттон Айхельман (Німець — українофіл), старі члени Української Громади Іван Красковський і Олександр Карпинський та звісні українські діячі: Олександр Шульгин, Максим Славинський і др. Лонгин Цегельський (Галичанин). Радниками при міністрі іменовано звісних Українців д-ра Евмена Лукасевича (Галичанин), Артима Галіпа (Буковинець) та Миколу Ткаченка. Вже та обсада вказує, що політика закордонного міністерства мусіла бути наскрізь українська, самостійницька. Ніхто чейже не повірить, щоби Славинський, Шульгин, Лукасевич, Цегельський і т. д. повели „московфільську“ політику.

2.—Закордонні посольства України обсаджено звісними Українськими діячами. Послом у Берліні став Федір ба-

ром Стейнгел, довголітній член Української Громади в Києві, бувший голова української посольської громади (клубу) в першій Державній Думі (1907) та заступник голови Українського Наукового Товариства у Києві. Послом у Відні призначено звісного українського діяча й ученого — історика Вячеслава Липинського. Послом у Софії іменовано Олександра Шульгина, укр. есе-ефа, що опісля був міністром при Петлорі. Послами у Швайцарії і Фінляндії були др. Евген Лукасевич і Константин Лоський, звісні українські патріоти. Персонал тих посольств також був складений із звісних Українців. Чи так обсаджувано би посольства, якби гетьманський уряд справді думав вести не українську політику, як це клеветуть ще нині (хочби і в Злучених Державах) різні соціалісти та інші руйнітники?

3.—Гетьманський уряд наставав на ратифікацію (затвердження) Берестейського договору осередними державами і справді добився тієї ратифікації від Німеччини, Туреччини і Болгарії. Як звісно, у тім договорі визнана самостійність України. Чи московфільський уряд дбав би про те, щоби другі держави ратифікували самостійність України?

4.—Переведено мирові переговори із совітською Росією з метою: 1.) добитись визнання самостійности України Москвою; 2.) поширити границі України та 3.) добути як найбільші користи для України при розділі державного майна (залізниць, копалень тощо) та довгів бувшої царської імперії поміж Росією й Україною. Головою мирової угоди із совітського боку був Християн Раковський, а з української сторони звісний український патріот-діяч, сенатор Сергій Шелухин. Переговори довго затягались, бо Росія не хотіла признати Україні деяких граничних земель, які Україна наставала, як Мозирщина, Гомельщина, південна Чернігівщина, південна Курщина і південна Вороніжщина. До України мали належати всі українські території в Росії з Московщиною та ще деякі повіти заселені Білорусами. Сьогоднішні межі совітської України далеко не досягають меж України за гетьманщини. Чи московфільський уряд побивалась би так за влученням всіх українських земель в українську державу і за поширення гра-

ниць України?

5.—Гетьманський уряд піддержував живі зносини з Донщиною (цебто з так званим Донським Козацьким Військом). В тій цілі вислав посольство до Дону і приймав посольства від Дону. Заміром гетьмана було втягти Донщину у федерацію з Україною. Отаман Донщини генерал Краснов думав одначе про відбудову монархічної Росії, хоч багато Донців бажало собі самостійности. Гетьманський уряд не хотів входити в зносини з Доном, який змагав назад до неділимой чи федеральної Росії. Доказом цього українська нота до Донщини з 8. липня, 1918, (підписана Лизогубом і Дорошенком). В ній сказано, що „тимчасовий характер Донської державности, котра мала би литися з Росією, унеможливило Україні увійти в зносини з Доном”, і висказано надію, що Донщина вияснить ту справу так „щоби можна було встановити постійні взаємини між суверенними державами Дону і України”. Чи так писалаби московська влада? —Вкінці між Україною і Доном заключено договір 8. серпня, 1918, де обі держави посполу признали себе „незалежними і суверенними” та заключили приятнь між собою. Дипломатичним заступником України на Дону призначено звісного українського патріота Славинського. Чи москвофільський уряд наставляв би на суверенність Донщини?

ЗА ЗЛУКУ КУБАНІ З УКРАІНОЮ.

Кубанщину вважав гетьман і його уряд частю України. Вони змагали до того, щоби втягнути Кубанщину до злуки а бодай до тісної федерації з Україною. Після революції Кубанщина (Кубанське Козацьке Військо) зорганізувалась як окрема держава. Головою Кубанського уряду був свідомий український патріот, отаман Л. Бич. В березні, 1918, большевики захопили столицю Кубанщини, Катеринодар, а другу часть Кубанщини заняли російські монархісти, генерали Алексеев і Денікін, що ставились ворожо і до ідеї Кубанської держави і до ідеї самостійної України. Кубанська Краєва Рада мушла втікати на Донеччину та вислала своє посольство до гетьмана. В тім посольстві були три свідомі Українці Кубанці: отаман М. Рябовіл, члени Законодатної Кубанської Ради, Безкровний і Омельченко, а дальше Кавка-

зель музулманин Султан Шагин Герай та два кавказькі Росіяни (Капли і Скопцов). Коли вони явились на авдієнції в гетьмана, гетьман у промові пригадав, що Кубанці це потомки Запорожців та що вони „лишились вірними силами Неньки України”. Рябовіл та другі українські члени Кубанської делегації укладали з міністром Дорошенком злуку Кубані з Україною. Російські члени Кубанської делегації натомісць були проти того і мали потайні зносини з Алексієвом і Денікіном, котрі саме тоді рушили на большевиків (у Катеринодарі). Щоби Алексієва випередити, гетьман рішив вислати українську дивізію генерала Натієва (15.000 мужа) з Харківщини на Кубань та захопити Катеринодар. Але Німці спротивились тому і заки з ними ведено переговори, генерал Алексієв здобув Катеринодар.

Ось так на Кубані усадовилась тоді російська монархістична сила, ворожа Україні. Але вона не мала ще відваги касувати Кубанської автономії. Одначе Кубанський уряд мусів тепер оглядатись на Алексієва і Денікіна. Та він не зривав зносин з гетьманом. Навпаки! Кубанці дальше зносились з Києвом і переговорювали про злуку, в надії, що прийде відповідна хвиля перевести її. Та в листопаді, 1918, гетьмана повалено. Тоді Денікінці скінчили коротко з Кубанцями Українцями. Рябовола та інших розстріляли. Розстріляли і полковника Боржковського, що був гетьманським делегатом до Кубанщини, за „зраду Росії”. А наші соціялісти пишуть, що гетьман вів москвофільську політику! Чогож тоді Москалі розстрілювали гетьманців?

СПРАВА БЕСАРАБІЇ І КРИМУ.

Гетьманська влада робила заходи відобрати від Румунії Бесарабію, котру Румунія захопила в березні, 1918, покористувавшись тим, що делегація У. Ц. Ради у Бєресті не лише що не домогалась Бєсарабії, але навпаки, признала Дністер за границю України (значить зреклась Бєсарабії!). Коли ту справу порушено 15. березня, 1918, в У. Ц. Раді, самий гоззвачій, професор Михайло Грушевський, заявив дослівно: „З української сторони ніхто не має претенсії на ті частини Бєсарабії, в яких більшість

молдаванська. Мова може бути лише про ті території, в яких молдаванська людність не має абсолютної більшості, цебто про північну частину Бессарабії і полудневу. Очевидно, що то було цілком наївне, дитяче та схиблене становище. Дві третини населення Бессарабії є немолдаванські, а саме Українці, а потім Жиди, Росіяни, Німці, Болгари, Греки тощо. Вся та різнородна людність страшенно перемішана і лише по середині краю Молдавани в більшості. Не лише Українці але й Жиди, Росіяни, Німці і Болгари воліли належати до України. Значить, дві третини населення бажали злуки з Україною, а навіть часть Молдаван тягла до України. В таких обставинах зрікатись хочби клаптя Бессарабії було непростимим гріхом. Але щедра та великодушна У. Ц. Рада зріклась Бессарабії.

Гетьманський уряд зараз після перевороту з 29 квітня рішив примусити Румунію віддати Бессарабію Україні. В тій цілі рішено заблокувати Румунію. Тому 11 травня, 1918, вийшла заборона торгувати з Румунією (підписана міністрами Лизогубом і Гутником). Румунія окружена тоді голодними осередними державами і не маючи з нівідки довозу, зачала шукати помочі Австрії і Німеччини. Ті знову через своїх послів напірали на гетьманський уряд у Києві, доказуючи, що У. Ц. Рада сама зріклась Бессарабії. Отой аргумент страшенно слабив становище гетьманського уряду. Не можучи задиратися з осередними державами, він мусів обмежитись на заяві, що Україна не признає анексії Бессарабії Румунією і що буде домагатися звороту того краю. Але тимчасом гетьмана повалили соціялісти, а Румуни держать Бессарабію донині.

Подібна справа була з Кримом, якого У. Ц. Рада зріклась у 3-ім Універсалі, а таксамо в Бересті! Німці скористали з того і почали снувати якісь неясні пляни щодо Криму. Вони хотіли створити там якусь неозначеного характеру державу, яку держалаби у своїх руках німецька армія. Німці хотіли також взяти у свої руки чорноморську флоту. За намовою Німців Татари з південного Криму проголосили, що вони хотять бути незалежні. Тоді Німці, щоправда, тієї татарської республіки

не признали, але віддали правління Кримом тамошнім Росіянам під проводом генерала Сулькевича. Отся кримська влада не скривала, що вона за „неделимою Росією". Тому гетьман, як тільки обняв владу, звернувся до Німеччини з домаганням, щоби Крим прилучити до України. Тимчасом гетьманський уряд виасигнував значні суми гроша, щоби на самім Кримі вести українську пропаганду. Заложено там окремих український комітет, видавано три українські газети за ті гроші і т. д. Кримський білогвардійський уряд Сулькевича зачав тоді переслідувати цей український рух на Кримі. На це гетьманська влада відповіла блокадою Криму. Замкнула вивіз з України до Криму, а навіть здержала залізничну комунікацію з Кримом. Крим живе українським збіжжам, а вивозить овочі, тютюн тощо на Україну. Матеріал до опакування овочів (коробки, струговиння тощо) Крим брав усе з України. Аж тут усе те увірвалося. У Кримі настала дорожня на хліб, а натомість не було як і куди вивезти овочів. І Крим піддався! Кримський уряд прислав свою делегацію до Києва й у вересні, 1919, заключено передвступну умову федерації Криму з Україною. На основі цієї умови Крим мав належати до української держави як автономний край з власним соймом. В кілька днів після тієї умови Німці передали чорноморську флоту Україні і український прапор замаєв знову на Чорному морі. Та це не довго тривало! Самі божевільні українські соціялісти зруйнували гетьманство, а Крим і флоту знову пропали.

Заходи гетьмана у справі Криму найліпше доказують, що це клевета, начебто гетьман хотів відновити царську Росію. Якби то була правда, тоді, — питаємось — чому гетьман примусив російського генерала Сулькевича піддати Крим Україні?..

ГЕТЬМАН У ЦІСАРЯ ВІЛЬГЕЛЬМА.

З початку вересня самий гетьман виїхав до Німеччини та зустрівся з цісаром Вільгельмом II. на замку Ватгелмстеге коло Касела, дня 6. вересня, 1918. Перша мова володаря України з імператором Німеччини тривала годину. Цісар декорував гетьмана великим хрестом ордена Чорного Орла. Після тієї розмови був парад

ний обід, при якому цар і гетьман обмінялись політичними тостами. Імператор вітав по німецьки гетьмана як „справжнього представника українського народу”. Та візита — говорив цар, — засвідчає „дружбу України з Німеччиною”. Цар заявив, що „тішиться закріпленням самостійної української держави під розумною кермою гетьмана” та закінчив окликом: „Його Високости, Гетьманови України, гурра! гурра! гурра!”

На цей тост Гетьман відповів по українськи, що він іменем своїм і України дякує за ці слова дружби. Україна прокинулася до нового, державного життя і вона вдячна цареві й Німеччині за поміч. Закінчив гетьман окликом в честь царя: „Його Величності Німецькому Імператорови. слава! слава! слава!”

Після тих слів гетьмана цар простяг руку до гетьмана і стиснув її широко та довго. Після обіду цар знову говорив з гетьманом сам на сам більше години. Опісля гетьман поїхав до головної квартири та відвідав маршала Гінденбурга і генерала Людендорфа, далі звідав великі воєнні фабрики Круппа та німецьку флоту у Кілі, де його вітав престолонаслідник, князь Фридріх Вільгельм. Наслідник престолонаслідника промову в честь України і її гетьмана, а воєнна банда заграє „Ще не вмерла Україна”. Гетьман подякував по українськи.

Між побутиами у царя, в головній квартирі, у Круппа і в Кілі, гетьман відвідував Берлін і мав політичні розмови з німецькими міністрами. Коли гетьман являвся переїздом на улицях міста чи в опері на галевій виставі, публіка вітала його грімкими окликами „Гох Україне!” (Слава Україні!). Німецька преса помістила статті вітаючи гетьмана як володаря дружньої України та бажаючи йому успіхів у будові самостійної України. Натомість преса альянтських держав, польська і російська прозивали гетьмана „германофілом”. В кожнім разі та візита гетьмана у царя Вільгельма піднесла повагу гетьмана у світі, а тимсамим і скріпила становище української держави.

ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА

З черги коротко треба ще розказати про заходи гетьманського уряду на культурному і військовому полі.

Міністром шкільництва в гетьманських урядах увесь час був український патріот та учений професор Микола Василенко. Як уже сказано, він був многи літа редактором одинокого передреволюційного українського наукового місячника „Київська Старина”, опісля редактором Записок Українського Наукового Товариства в Києві і членом того товариства, далі членом Українського Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, а вкінці президентом Української Академії Наук в Києві. Значить, щодо його випробуваного українського духа нема сумніву. А всетаки вчасі його перебування в гетьманському уряді українські соціалістичні газети увесь час закидали, що його міністерство веде „москвофільську” шкільну політику.

Ті закиди були очевидно свідомо злові, лукаві та клеветливі. Спирались вони на тім, що Василенко (досвідна, вчена й тактовна людина), переводив українізацію шкіл поступово та без насильства. Василенко розумів, що нагале насильне переводження українізації середніх та вищих шкіл по більших майже цілком зросійщених містах (як Харків, Одеса, Київ), викличе опір учеників, їх батьків і професорів, а тимсамим скріпить лише ворогів української держави. Тому Василенко доручив повну українізацію тих шкіл (гімназій, політехнік тощо) лише там, де більшість учеників й учителів годилась на неї. Де-ж такої більшості не було, там він наказав, що для українських учеників заводиться паралельні класи. У многих випадках Василенко запорядив скасування науки в російській мові у нижчих класах, коли у вищих докінчувано науку по російськи. В кожнім випадку і в тих школах чи класах, де ще виїмково вчили по російськи, він наказав учити української мови, літератури та історії. В практиці вийшло таке, що лише кілька виїмкових середніх та вищих шкіл на Україні остався ще при російській мові, а у вище як 90% всіх шкіл Василенко завів без крику і без насилля українську викладацьку мову. Росіяни по українських містах не могли наговорити, що їх „насилують”, а російські школи самі вимикалися і то на очах

А все таки те не охоронило Василенка від напасти українських соціалістів. Тісамі українські соціалісти, що перед світовою війною держалися хвоста російських соціалістів та виклинали бл. п. Михновського, Липинського й інших за „шовінізм“ (цебто за український націоналізм) й котрі до 4-го Універсалу У. Ц. Ради благоденствували у федерації з „братнім трудовим, великоруським народом“, тепер знечевя стали горячими націоналістами, а то й шовіністами. Тісамі дітваки, що ще в пеленках були, як Василенко сидів у царській тюрмі за українство, напали тепер на Василенка у газетах як на „москвохвіла“ та репетували, що він „не допускає українізації“, що „іде на руку русифікаторам“ і т. п. Очевидно все те було злобне лукавлення та клевета.

Тимбільше злобна і перфідна була ця соціалістична кампанія проти Василенка, що він обнявши міністерство освіти після У. Ц. Ради, задержав увесь персонал того міністерства, зложений із самих звісних Українців. Вистане навести лише імена: І. Стешенко, проф. Вайців, проф. Сушицький (опісля перший ректор першого українського університету, заложеного гетьманом!), проф. Синявський, проф. С. Ф. Русова (славна діячка на полі педагогії, що живе тепер у Празі), Ол. Вилинський, А. Лещенко і т. д. Оце було те міністерство, що за словами соціалістичної преси нібито вело „москвофільську“ політику.

Таксамо комісари народньої освіти по всіх губерніях лишилися ті, що були за У. Ц. Ради. Їх назначили були попередні міністри освіти з рамени Ради — згаданий уже Стешенко та відомий патріот Вячеслав Прокопович, що був опісля закордонним міністром за Петлюри, а тепер веде париський осередок бувшого петлюрівського уряду в Парижі та редагує там „Тризуб“. Взагалі міністерство освіти було за У. Ц. Ради одиноким, що було як слід організоване та ведене. Але це була не заслуга соціалістів, тільки якраз націоналів, а головно В. Прокоповича. Василенко так і не зміняв персоналу, назначеного Прокоповичем.

Обнявши міністерство освіти, Василенко оголосив програму своєї праці (9 травня, 1918). Згадавши, що то міністерство велося в „глибоко національним напрямку“

Василенко заявив, що це мене як Українця завжди радувало, бо я вважаю, що школа це єдина певна підвалина народнього розвитку“. А далше він каже: „Це не мій лиш особистий погляд; таку думку має нинішній Уряд. Я бажаю найширшого і найглибшого розвитку української школи. Тепер мене обходить дуже справа українізації“.

Розповівши коротко, що він вважає своїм завданням притягти до українства буржуазію (цебто середню, городську верству) на Україні, Василенко каже: „Зробити ці кола нашими прихильниками — велика перемога, великий здобуток!.. Як це зробити то діло практики.. Я маю своїм завданням мирити національні течії, але ніяк не покидаючи гасла нашого Уряду: самостійна, національна, українська держава!“

Ось і виложена ясно шкільна політика Василенка та гетьманського Уряду. Можна звести її до трох принципів:

1. — Українізація та розвиток української школи.
2. — Не дразнити неукраїнську буржуазію з міст, але притягти її.
3. — Ідея самостійної України.

Заводження українських шкіл та українізація російських натрапила на труднощі через недостачу учителів, що знали українську мову як слід. Тому міністер Василенко запорядив сотки учительських курсів по всій Україні, щоби учителі вчили української мови, літератури й історії. Тоді соціалісти (а між учителями було їх доволі, особливо між молодшими) зачали вживати тих курсів до агітації проти гетьмана та для ширення соціалістичної пархії. Колиж з тієї причини деякі губернатори мусіли розв'язати кілька таких курсів, де замість науки велась тільки агітація, соціалістичні українські газети счинили статті, що то ніби „ворожі українству гетьманські урядові сприяють українізацію“.

ГЕТЬМАН ВІДЧИНЯЄ ПЕРШИЙ УНІВЕРСИТЕТ.

Ті клевети не замовкли навіть тоді, як гетьманський уряд відкрив перший український державний університет у Кам'янці, а далше українські університети в Кам'янці Подільській та Подтаві і як самий гетьман явився на торжествен-

нім відкритті українського університету в Києві. Те велике торжество відбулось 6 жовтня, 1918. В головній салі (авлі) університету зібралось яких 2,000 до 2,500 студентів, професорів, міністрів, представників преси, громадянства і т. д. а також закордонні посли (Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини, Фінляндії), німецькі й австрійські генерали. Були й визначні українські соціялісти, як Винниченко, Швець і т. д. (що рівночасно потайки готовили повалення гетьмана!). Коли гетьман увійшов, залунав гимн „Ще не вмерла Україна”. Гетьман відчитав грамоту оснування університету, а опісля виголосив промову, яку зачав ось як:

„Панове! В сьогоднішній день, коли ми кладемо основу української культури й науки, ми повинні перш за все згадати з вдячністю про тих історичних діячів, які у свій час також прямували до цієї високої мети. Імена Гетьманів Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Виговського, Дорошенка, а особливо Мазепи, як поборників і заступників народньої освіти на Україні, повинні завжди лишитись на сторінках історії українського національного самопізнання”.

Посвятивши дальший уступ промови зазивові до професорів, гетьман звернувся до молоді цими словами:

„Панове студенти! Закликаючи Вас до наукової праці, я вважаю своїм обовязком зазначити одно важне питання: наша доба єсть добою великих соціальних реформ. Але ми бачимо також, як ці ідеї, коли їх фальшиво зрозуміти, ведуть до нечуваних страхіть, до руїни культури та цивілізації, до повного знищення волі особи. Тільки на основах науки, на основі державности і на принципі індивідуальної волі — можливий соціальний поступ людства. Твердо вірю, що зробитесь оборонцями законности і справжньої волі особи та що діяльність Ваша послужить проквітанню і добробутові народу українського та нашої дорогої України”

Чи так говорить „москвофіл”, „дарист”? Чи не підпишеться на ці слова гетьмана кожний щирий Українець націонал? Чи не вірне те, що сказав гетьман про фаль-

шиве зрозуміння соціальних ідей? Чи не бачимо тепер куди завело воно Роскю й Україну?

Чи не бачимо там нечуваних страхіть, руїни культури і цивілізації та повного знищення волі? Чи не пророчі були гетьманські слова? Чи зле булаби вийшла Україна, якби молоді Українці були собі взяли гетьманські остороги до серця?

ВСЕСТОРОННА КУЛЬТУРНА УКРАЇНІЗАЦІЯ.

Також Українську Академію Наук заснував гетьман. В червні, 1918, складено в тій цілі окрему комісію з українських вчених (професорів університетів та членів наукових установ). Та комісія виробила статут Академії Наук і закон про її оснування (з 17. вересня, 1918), а дня 14. листопада, 1918, Академію відкрито. На утримання її визначено в державному бюджеті півтора мільона карбованців (3 мільони гривень) річно.

Гетьманська влада заклала — за особистим почином гетьмана — окреме Головне Управління Мистецтва і Народньої Культури яко часть Міністерства Освіти, а то під управою товариша міністрів (віцеміністра) Петра Дорошенка, звісного археолога та знавця штуки. Те Управління виробило плян Національної Бібліотеки Української Держави, Національної Галерії (образів і різьби), Українського Національного Архіву, Української Державної Опери. До тієї опери запрошено визначні українські і чужі, співацькі сили (між ними Шаляпіна). Український Державний Театр став під орудою відомого українського артиста Саксаганського (брат Садовського), а директуру Української Державної Опери доручено Садовському. Основано також (30. серпня, 1918) Державну Драматичну Школу, дальше Кобзарську Школу (з учителями бандуристами), Державну Симфонічну Оркестру та Український Національний Хор (під орудою Олександра Кошиця, що живе тепер в Нью Йорку). Вкінці оце Управління Мистецтва і Культури взяло також у свої руки переводження в життя памятника Шевченка у Києві, котру справу зачало було ще перед війною полтавське земство під головством Лизогуба (що за гетьмана був саме преміером).

Позатим підпирано грошево приватні чи товариські українські театри, видавництва, книгарні (як Вернігора Українська Школа і т. д.), які опісля, коли большевики заняли Київ, перенеслись до Відня та Берліна і там видали сотки тисяч українських книжок.

Можна сміло сказати: відродження української культури і шкільництва доконав ніхто інший, а таки гетьман.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКР. АРМІЇ.

Не менше помітна була організаційна праця на військовому полі. Міністром війни у гетьманському уряді був генерал Олександр Рогоза, нащадок старого українського роду з Правобережжя (з тої самої родини був київський митрополит Рогоза в 16. столітті).

Німці та Австрійці, що окупували Україну в грудні, 1917, та в січні, 1918, не радо гляділи на думку організації української армії. Українську флоту вони зразу просто забрали у свої руки. Все те було доказом, що Німці та Австрійці, хоч визнали Україну в Бересті Литовському та примусили большевиків визнати Україну, самі ще не знали, на яку їм політику рішитись: чи скріпляти самостійність України чи може держати Україну безсильною, щоби її, в разі потреби, скасувати та назад віддати Москві.

Безперечно — була в тім і та причина, що Німці не довіряли У. Ц. Раді, яку вважали за відміну большевицького уряду. Поправді воно так і було. Соціально-економічна програма У. Ц. Ради була властиво такасама як московських большевиків (соціалізація і т. п.). Соціалістичний уряд У. Ц. Ради всіми ідеями, симпатіями і методами, цілим соціалістично-політичним світоглядом був bliщій Москві ніж Німеччині. Німці боялися, що якби на Україні повсталася сильна, соціалістична армія, вона була би не союзником німецького цесарства, але радше союзником Москви, Зрештою влада У. Ц. Ради зразу дурила себе наївним пацифізмом та міжнародною дружбою „робочих людей України і Московщини“, а то й „усього світу“ і тому не дбала за армію.

Обнявши владу, гетьман став робити заходи, щоби зорганізувати сильну українську армію та відібрати українську флоту від Німців. Те друге перевів він тоді, як

приневольно російсько-кримський уряд генерала Сулькевича піддатися Україні та зєднати Крим з Україною. Натомість з армією діло тяглося довше.

Перш за все гетьман лишив шефом штабу укр. армії того самого генерала Олександра Сливинського (родом з Полтавщини), що був шефом штабу за У. Ц. Ради.

Самостійницькі думки гетьмана в звязи з організацією української армії виступили найкраще дня 24. травня, 1918, на нараді гетьмана, генерала Рогози і генерала Сливинського з представником німецького штабу. Ми не маємо звіту з тієї наради, але має його німецький уряд (у воєнних німецьких архівах). Там стоїть таке:

„Гетьман виходить з погляду, що коли ми (цебто Німці) дійсно широко бажаємо собі, щоби вдержалася сильна, самостійна Україна, з якою ми (цебто Німеччина) остали би у будуччині в тісній дружбі, то в нашій (цебто Німців) власній інтересі лежить організація сильної української армії“.

І даліше розказано в тім німецьким звіті, який плян розвинув гетьман на цій нараді, які офіцерські і підофіцерські школи гетьман хоче закласти, кільки рекрутів він хоче брати і т. д. За тим пляном мало бути 8 українських корпусів (цебто 320.000 мужа). А вкінці у тім звіті сказано:

„Гетьман кладе велику вагу на те, щоби ми (цебто Німці) негайно ясно рішили чи згодимось на організацію української армії чи ні“.

І справді гетьманови вдалося переперти те, чого не могла і не могла зробити У. Ц. Рада: Німецький штаб згодився на організацію української армії. Зараз — бо з кінцем травня, 1918, — міністер війни і шеф штабу виготовили проект закону про українську армію. За цим законом проєстом начальником української армії і флоту мав бути гетьман і він мав іменувати старшин армії на вносення міністра війни. Армії мало бути 8 корпусів.

Яким духом мала бути пронята ця армія, видно з та-

ктив:
1.— Дня 15. травня, 1918, генерал Лігнав (український), що був заступником міністра війни, оголосив діяльність військового міністерства, де сказано

„Наша держава, що тільки народжується, вимагає від нас повного напруження всіх сил, ума й волі, щоби в найкоротшім часі створити армію, котра буде підвалиною молоді, самостійної України.”

А далі там стоїть:

„У всіх частинах та установах мається зорганізувати негайно курси українознавства”.

Щодо бувших російських офіцерів неукраїнського роду, сказано там:

„Признаю можливим залишити у службі людей знання, досвіду й талану, хочби й неукраїнського походження, під умовою безумовної їх вірності Самостійній Україні.”

2.—Наказом Гетьмана з 20. липня, 1918, встановлено текст присяги в українській армії, де сказано так:

„Обіцюю і присягаю Всемогучим Богом і святим Євангелієм, що буду служити, не жалючі свого життя, вірно і щиро аж до останньої краплі крові Українській Державі і Ясновельможному Гетьманови, верховному вождю Української Армії” і т. д.

3.—Законом з 24. липня, 1918, введено загальний обов'язок військової служби в українській армії.

4.—У вересні, 1918, Рада Міністрів ухвалила організаційний закон про українську армію. За тим законом мало бути 8 корпусів армії, одна сердюцька дивізія (гвардія гетьмана), 4 дивізії кінноти, 1 окрема таврійська і одна кінна бригада, 2 батальони понтонерів, 3 окремі бригади тяжкої артилерії, 3 літакові ескадрилі, 2 бальонові ескадрилі, 1 ескадриля великих літаків, 1 летнича школа, 1 залізнична бригада, 108 повітових команд, 9 інспектур кінного ремонту, 9 ремонтних стацій, 1 штабовий полк кінноти і 4 запасні полки кінноти, — разом 175 генералів, 15,000 офіцерів, і 300,000 вояків. Перша бранка мала дати 85,000 рекрутів, і мала відбутися 15 листопада, 1918. (Не треба забувати, що повстання Директорії вибухло якраз 14 листопада, 1918!). Дня 1 березня, 1919, мала бути друга бранка, що мала дати 79,000 рекрута.

5.—Дня 1 вересня, 1918, відбулася військова парада дивізії так званих „синьожупанників” у Києві перед гетьманом. Гетьман промовив до вояків і сказав між іншим

так: „Ваша дивізія—перша дивізія української армії! І я вірю глибоко, що вона буде основою для створення нашої рідної, могутньої, української армії на національних підвалинах. За славу і процвітання Української Держави крикнім з душі своє козацьке Слава!”

6.—Дня 31. серпня, 1918, у Гетьмана явилась делегація Галицьких Січових Стрільців, а саме полковник Коновалець та старшини Кучабський, Матчак і Мельник. Вони заявили, що Січові Стрільці бажать служити Українській Державі під гетьманом. Гетьман з радістю прийняв ту заяву та висловив віру, що Січовий полк буде одною з тих частин на які Українська Держава може покладатись. Гетьман висловив надію, що цей полк причиниться до „зміцнення основ Української Держави”. При тій нагоді гетьман заявив, що він дуже интересується Галичанами, бо йому відомо, як дорога Галичанам ідея української державности і незалежности, скільки вони перебули боротьби за цю ідею, як вони стояли за нею героїськи із зброєю в руках, не жалючі крові й життя. Тому гетьман радо вітає їх вступлення на службу Українській Державі, де їх поміч при будові української державности так дуже потрібна. (Історія осудить, як Січові Стрільці сповнили сі надії і сю віру Гетьмана..)

Здається, що наведеного доволі, щоби показати, що думав гетьман про українську армію та її завдання. На жаль — свої власні руйніники та шибайголови не дали перевести цих розумних плянів у життя, але своїм повстанням зруйнували так гарно зачатє діло.

ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЧЧИНИ.

Говорячи про організацію української армії, треба згадати про ще один плян гетьмана Скоропадського, який саме свідчив про сильні українські історичні традиції гетьмана як і про його плянове закріплення української держави. Це був плян відродження українського козацтва як окремого стану.

Многим людям, навіть тим, що справедливо і прихильно поставились були до гетьмана, цей плян здавався тоді — в 1918. році, серед революції та перевороту малошо не в половині Європи—перестарілим та не в пору уже. Одна-

Його нащадки заховались як окремий стан, то є у Полтавщині і Чернігівщині, а даліше у Харківщині, Київщині, Катеринославщині і т. д. Цей стан мавби бути організований як рід хліборобсько-мілітарної верстви з окремою організацією, правами та обов'язками. Головою і верховним вождом цієї організації мав бути гетьман.

Для зрозуміння ідейної сторони цього плану відродження Козаччини, вистане пригадати ті заяви, які видав гетьман з цього приводу. Отже у відручному письмі гетьмана в цій справі до міністерства війни, з 2 червня, 1918, говориться:

Історичні хвилі боротьби України за свою незалежність і державність завжди виносили на арену цієї боротьби кращих синів України. Так сталося і в той час, коли Україна по 250 роках недержавности стала вільною країною. Бажаючи закріпити цю волю і незалежність України, кращі кола українського громадянства, спираючись на стародавні традиції предків наших, Запорожців, знову видвигнули клич Козаччини і почали гуртуватись. Під цю хвилю національного руху я був обібраний Отаманом Славного Вільного Козацького Війська, яке під час боротьби з ворогами України, щиро й отверто ішло в бій з ними... Бачучи щирість козаків і їхню національну свідомість, я нераз звертав увагу тодішнього Уряду (цеб то У. Ц. Ради!) на те, що козацтво може стати сталою армією для своєї Вітчизни. Але У. Ц. Рада поставилась вороже до нашого національного руху і замість підтримати нас, козаків, утискала нас — та у своїй рідній стороні ми, нащадки славного козацького стану і вірні сини свого краю, були пасинками в ній.

„Але Я твердо й непохитно стояв на своїй меті будування велико-козацької України і її національного війська, яке тільки одно й може бути її оборонцем. Я щиро вірив і вірю, що дорогі моему серцю козаки не будуть зрадниками своєї Вітчизни... І ось тепер, коли Я став Гетьманом всієї України, Я вирішив прийняти всі заходи до того, щоби Козаччина, в котру ввійде цвіт української людности, стала дійсно

че сьогодні, з віддалення 15 літ після того всього, що сталося з Україною і що довершилося в Європі, можна судити, який розумний та здоровий був цей план і як добре гетьман орієнтувався у тім, на ким можна сперти будову самостійної України.

А саме — супроти агітації большевиків й таки своїх українських соціалістів-революціонерів та всяких неспокійних шибайголов — треба було сперти будову держави на якійсь сильній, здоровій, економічно, соціально і фізично міцній клясі, що малаб сильну українську традицію і — як треба — щоби постояла із зброєю в руках за самостійну Україну. Такою верствою населення було українське козацтво, котрого потомки задержалися ще як окремий стан у Чернігівщині та Полтавщині. Разом можна їх було начислити на 2 мільйони голів.

В господарському розумінні ці козаки були заможними хліборобами, що мали по кількадесят, а то й по 100 до 200 десятин землі на родину. Але — подібно як у Галичині так звана „ходачкова шляхта” — були й малоземельні козаки. З того козацького стану вийшли майже всі діячі українського відродження перед війною, а вчасі творення української держави У. Ц. Радою цей стан станув як один муж, лавою, за українською державою, витворюючи полки так званого Вільного Козацтва для оборони української держави. Але У. Ц. Рада, замотолічена соціалістичними ідеями, не вміла використати цього стану та нехтувала його, а натомість возилася з пролетаріатом.

На тих козаків-хліборобів соціалісти з У. Ц. Ради дивились як на „кулаків” і полки Вільного Козацтва У. Ц. Рада розв'язала. Соціалізаційні закони У. Ц. Ради нищили цей стародавній, щиро-український козацький стан, бо забирали йому землю на „власність народу” цебто... комісарів. Коли ці козаки-хлібороби домагались представництва ув У. Ц. Раді, їм відмовили.

Тому то цей козацький стан обернувся проти У. Ц. Ради, скинув її, а проголосив гетьмана 29 квітня, 1918.

Ось з того то козацького стану гетьман — ідучи слідами Богдана Хмельницького і Мазепи — бажав створити тверду підвалину для української держави. В гетьмана була думка офіційно відродити козацтво, там, де ще йо-

Але соціалістичні противники гетьмана і цей розумний та патріотичний план зачислили до його смертельних гріхів. Українські соціалістичні і так звані „поступові“ газети окричали цей план „реакційним“, „ворожим робочому народові“ і т. д. Отчим соціалістичним недорікам дорожіли інтереси міжнародного пролетаріату, аніж інтереси дійсного населення України і її найліпших класів, козацтва і селянства-господарів.

А однак сьогодні кождий ширий Українець самостійник мусить лише жаліти, що гетьман не мав уже часу перевести цей здоровий план. Самі свої руйнітники не дали доконати цього. І гетьмана завалили, і самі пропали, і Україну зруйнували...

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ А ГЕТЬМАН.

Коли говориться про військові формації на Україні за гетьмана, не можна поминути двох, що відіграли тоді свою роль. Це були Січові Стрільці, і організації російські, як „добровольці“ і так звані „Особливий Корпус“

Щодо Січових Стрільців, яких провідником був полковник Євген Коновалець, то пересічний читач мішає їх з Українськими Січовими Стрільцями. Тимчасом це були дві окремі військові формації, котрі щоправда вийшли з одного кореня, але не були одним. Старшою та матірною, сказати-б, формацією були Українські Січові Стрільці, зорганізовані в серпні, 1914 року, зараз після вибуху світової війни, з почину й заходами галицько-буковинської Української Національної Ради, тоді верховного політичного проводу Українців під Австрією.

Для керми справами тих стрільців У. Н. Рада створила тоді окреме тіло, так звану „Боеву Управу“, складену по часті з політичних провідників, як др. Кирило Трильовський (головний отаман Січей), др. Лонгин Цегельський (місто-голова Соколів і рівночасно один з отаманів Січових), др. Володимир Старосольський (соціал. дем.), Андрій Жук (Союз Визволення України), а почасти з фахівців, як наприклад голова Соколів професор Іван Боберський.

У складі одного полку Українські Січові Стрільці оставали як окрема формація в австрійсько-угорській армії чотири роки з горою. Вони показалися знаменитою

провідником національної ідеї і великим кадром будучої Української Козацької Армії“

На закінчення цього письма гетьман доручає міністру війни починити заходи для організації Козащини. Коли ці заходи були пороблені і відновлення козацтва належно підготовлене, гетьман універсалом із 16 жовтня, 1918, оголосив це відновлення. Між іншим сказано в тім універсалі таке:

„Великий Народе Український! Ти бачиш тепер, що настав той щасливий час, коли думки Твої і мрії, які глибоко сиділи в серці кожного широкого сина України, перетворюються у дійсність... Велика історія України і лицарської слави козачої, яка така близька Тобі, Народе Український, і про яку так щиро співає у своїх думках Незабутній Співець України, будуть міцною підставою, щоби зацвіла знова велика, богата Україна під захистом рідного Козацтва...“

„Хай тіні великих предків наших дадуть всім нам міць і силу правдиво й чесно виконати те завдання, яке тепер стоїть перед Нами і Державою Українською.“

„Дано року від Різдва Христового 1918, жовтня 16, в стольному місті Держави Української, Києві.“

„Гетьман Всєї України та Військ Козацьких
Павло Скоропадський“

Для всякого з того ясно, що гетьман відновляв Козащину як найпевніше забороло української незалежності. Він бачив, що на зденациалізовані та збольшевичені міста не можна було числити — ні на темне бідніше селянство, збаламучене хлополапством большевиків та своїх есерів. І він бачив вірно — бо історія показала, куди довела Україну Директорія, що бажала спертись на збунтованій черні. Ся чернь потягнула туди, куди тягла чернь за Виговського і Мазепи, себто до Москви (за пословицею: „де нас нема, там ліпше“). Натомість Гетьман ідучи слідами великих гетьманів, бажав спертись на свідому, козацьку верству, що мала бути українською державною міліцією.

на Великій Україні; зразу—в 1917 році—яко гвардія Українщини галицьких У. С. Стрільців, що у хвилині вибуху російської революції були в російським полоні. Вони стали наче гвардією на яку спиралась У. Ц. Рада. Хоч вони переважно не годились на соціалістичні ідеї тієї Ради, але стояли вірно в її обороні, здавлювали російські зриви в самім Києві, давали їй охорону в її виході з Києва і її повороті, та держали опісля в послуху збольшевичений, жидівсько-обросійщений Київ.

Коли 29 квітня, 1918, проголошено гетьманщину, Січових Стрільців як окремих полк розв'язано. Але помітно, що з їх складу набрались ті частини, що охороняли особу і дворець гетьмана. Значить— їх вважали найпевнішими частинами і вони знову були родом гвардії—тепер гетьманської.

З кінцем серпня, 1918, між провідниками Січових Стрільців і гетьманом прийшло до порозуміння. Полковники Коновалець і Мельник та сотники Кучабський і Матчак явились у гетьмана і заявили іменем Січових Стрільців, що вони хочуть служити Україні й гетьманові. Гетьман прийняв ту заяву до відома і запорядив сформування полку Січових Стрільців. Місцем їх постою назначено Білу Церкву. Зроблено се тому, бо в Білій Церкві були величезні військові магазини. Гетьман — значить — давав ці магазини під охорону Січових Стрільців. Командантом став полковник Євген Коновалець.

Замітні були слова гетьмана коли він заявив, що вважає Січових Стрільців „одною з перших, справжніх, збройних, вповні боездатних одиниць, на які можна буде напевно покладатися”, а далі, коли він бажав Січовим Стрільцям щоби їх полк як найскорше „почав свою плодотворну працю коло зміцнення основ Української Держави.”

На жаль, Січові Стрільці (чи радше їх провідники) не дописали. Січові Стрільці були завзятимі самостійниками. Гетьман це знав і саме тому числив на їх підпертя. Він творив їх полк назад у надії, що на них можна буде спертись у критичнім моменті. Але коли прийшла критична хвиля, коли німецько-австрійські війська стали покидати Україну, з полудня наступали Алянти, а з півночі больше-

боевою частиною, зразу у партизанській та розвідній службі в Карпатах, а опісля в правильній війні, в окопах на фронті. Наскільки їх лави проріджувались, вони доповнялись все новими добровольцями, так, що стан одного полку був незмінний.

Коли австро-угорська армія окупувала полудневу Україну (1918, на весну), У. С. Стрільці, тоді під командою архикнязя Вілгелма Габсбурга (Василя Вишиваного), дійшли аж до Запорожя. З причин непорозуміння які виходили між Німеччиною й Австрією через чутки про кандидатуру архикнязя Вілгелма до гетьманської булави, У. С. Стрільців в літі, 1918, відкликано з України і призначено їм тимчасовий побут в північній Буковині, де їх захопив розпад Австрії і проголошення Західної Української Держави.

Оце був властиво й кінець окремого легіону У. С. Стрільців бо тепер вони увійшли в склад Західно-Української Армії, в якій відіграли безперечно свою роль. Зразу вони недописали, бо на кілька зазивів У. Н. Ради зволікали з появою у Львові. Прибули в кінці запізно, коли Польки загнуздились вже у Львові. Тим самим завинили вони в утраті Львова Українцями. Але з другого боку це вони надали Галицькій Армії широкий ідейний розмах, військову бравуру, суцільність; дали їй відразу те що в арміях зветься „еспрі де кор”, а що так важне для моральної сили армії.

Їх ідейний вплив на формування Галицької Армії був національної ваги. І хоч технічними організаторами Галицької Армії були переважно придніпрянські штабовці, як генерал Омелянович-Павленко та полковник Мишковський (оба гетьманці!) — а також австрійські штабовці (генерали Курманович, Ціріц, Тарнавський, Микитка, Кравс і т. д.), то все таки душу Галицької Армії уліпили Українські Січові Стрільці. Це їх велике історичне діло з яким вони перейдуть разом з трагічною епопеєю Галицької Армії в українську історію.

Та У. С. Стрільці мають ще один титул до історичної згадки. З них саме зродились і так звані Січові Стрільці

дротами польських таборів смерті. Так пімстилась на них — і на Україні — їх історична помилка.

вих Стрільців. Натомісць вони висувають проти гетьмана

А шкода, велика шкода! Якби Січові Стрільці не були помогли повалити гетьмана, але навпаки стали твердо при нім проти большевицької навали, так історія України за останніх 15 літ не булаби така сумна і трагічна як вона була і є сьогодні.

РОСІЙСЬКІ ФОРМАЦІЇ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНА

Всякі противники гетьманщини — соціалісти і соціалістичним туманом замотиличені несоціалісти — з правилами мовчки поминають, що гетьман бажав відбудувати українське козацтво та сформувати цілу бригаду Січояк гармату важкого калібру закид, що він дозволив формувати на Україні полки російських добровольців і так званий „Особливий Корпус“.

З приводу тих формацій українська і неукраїнська соціалістична опозиція здіймала проти гетьмана раз-у-раз великий гвалт. Ставлено їх як доказ, що гетьман має крайню реакційні, монархістичні а то й всеросійські плани.

Тимчасом дозвіл гетьмана на організування російських „добровольців“ на Україні був звичайним потягненням на політичній шахівниці, якого в подібних обставинах вжила би кожна влада всякої держави. Кидання колод під ноги ворожим сусідським урядам, давання захисту політичним втікачам із сусідніх, ворожих держав, дозвіл, а навіть поміч їх організуванню — це річ звичайна у міжнародній політиці. Чи не підпирала Франція втікачів з італійської, проти-фашистської опозиції? А чи не дала Чехо-Словаччина захисту нашим утікачам згід Польщі і большеві? Чи не давали Польща й Румунія хвилевої помочі Петлюрівцям? Чи не схоронились і наші політичні емігранти в Німеччині? Це діється в мирних обставинах, між державами що не воюють проти себе. А коли приходить до міжнародніх спорів, тоді ось такі групи вживається до ослаблення противника. Вчасі світової війни Австрія та Німеччина підпирали Пілсудського та Союз Визволення України, Українських Січових Стрільців, си-

вицька Москва Січові Стрільці злучилися із соціалістичною Директорією. Тільки те дало укр. соціалістам спробою повалити гетьмана, за чим пішла анархія по всій Україні.

ПРОМАХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Оправдування цього вчинку Січових Стрільців тим, що гетьман „зломив присягу, бо проголосив федерацію з Росією“, отже що і Стрільці були цим звільнені від своєї присяги—не видержує критичного розгляду.

Перш усього треба все тямити, що Винниченко і його товариші цебто Директорія, рішили повстання ще у вересні, майже два місяці перед проголошенням федерації. Тоді вже вони були в тайних переговорах з чужою, ворожою державою, цебто з Ленином і Раковським. Значить, не гетьман зраджував Україну, а Винниченко і другі соціалісти. Винниченко явно (і наївно) признається до цього у своїм „Відроджені Нації“. Він самий видко не розуміє того що його порозуміння з Москвою проти гетьмана України, було зрадою України. Він, большевик по всій психольогії, вважає видко Ленина, що ішов походом на Україну, ближчим собі як гетьмана України! Січові Стрільці — треба думати—були несвідомі тих зрадницьких коншактів Винниченка і його товаришів з червоною Москвою. Інакше вони не були би далися збити з пантелику провокацією Директорії, але були би стали твердо при гетьмані України.

Коли Винниченко і його товариші потягли Коновальця і товаришів за собою, так в самій речі тягли їх за союзом та федерацією із червоною Москвою. Цего Січові Стрільці певно не думали, але поправді так воно було. Вони впали жертвою політичної незрілості і молодечої горячки та наївності, піддурені українськими соціалістами, вихованими в підпольній школі російських революціонерів, де царив підступ, хитрунство і лукавство.

Помилка Січових Стрільців небаром стала ясна. Україна попала в анархію, большевики залили Україну, а Січові Стрільці—не маючи вже іншої дороги —разом з бл. п. Петлюрою опинились „на колесах“, а дальше пішли на сторону Польщі; найшлися побіч тієї самої польської армії, що виперла Укр. Гал. Армію з Галичини, а вкінці за

ньокупанників і т. п. Це правило міжнародньої гри ослабити противника його власною опозицією.

Ось тусаму гру провадив і гетьман. На Україну втікали перед більшовиками десятки тисяч російських військових людей, головно офіцерів. Вони накопичувались у Києві, Харкові, Катеринославі і т. д., тисячними громадами що ставали небезпечні для самої України. Вони закладали на Україні тайні, всеросійські організації, небезпечні для України. Їх провідники мали звязки з Німцями та інтригували проти гетьмана, представляючи Німцям, що замість будувати з тяжким трудом самостійну Україну краще і легше відбудувати „одну неділиму Росію”. Про це розказують ясно у своїх споминах генерали Краснов і Денікін, котрі не щадять ідкої слини проти гетьмана (втім вони погоджуються з нашими соціалістами!). Про це є також німецькі рапорти.

Вигнати тих втікачів з України не було як ані куди. Відставити тисячі їх до большеві на неминучу смерть було би варварством і зробило би їх товаришів, розсіяних по Україні, смертельними ворогами України. А інші землі були для них замкнені через світову війну яка ще тоді велася.

Оставалось одно. Якось вдержати надзір над ними та поволі витранспортувати їх поза межі України. Саме з цих причин гетьман дозволив організувати тих „добровольців”. Установлено збірні станиці по великих городах, де бувші російські військові мали обовязково реєструватись. Осьтак держано їх під наглядом. Дано їм навіть касарні, де вони мали жити і де легко було наглядати їх. А як уже назбирався їх полк, тоді відставлявали їх залізницею поза східні межі України, до добровольської, російської армії (так зван. Южної Армії) під команду генерала Алексеєва, що над долішньою Волгою воював проти большевиків.

В той спосіб гетьман збувався тих непрошених і небезпечних гостей з України. Рівночасно причиняв клопотів большевицькій Москві, бо скріпляв її ворогів. А вкінці приневолював російських монархістів дбати о ласку України. З якогонебудь боку взяти, була це з українського державного погляду політика розумна.

Тому справді тяжко зрозуміти, чому українські соціалісти, противники гетьмана, так викрикували на неї. Дасться це пояснити лише тим, що українські соціалісти дивились на політику гетьмана не з українського державного становища, але з партійного, соціалістичного, не національного становища. Українські соціалісти та радикальні демократи — свідомо чи несвідомо — були в сути речі кепською, слабою відміною російських большевиків, жовто-синьо-червоними „товаришами”. Коли ж гетьман — дозволяючи добровольцям збуватись — помагав через те консервативним Москвою проти червоних Москалів, симпатії українських „товаришів” були мимохіть по стороні „товаришів” з Москви.

То не українство говорило і говорить з українських соціалістів, коли вони лають гетьмана задля російських добровольців. Це говорить з них їх соціалізм, їх „інтернаціональна” солідарність з „товаришами”, їх власний, туманний, неосвідомлений, ясно большевизм.

Українські соціалісти закидують гетьманові симпатії до російських монархістів, між тим як самі вони були симпатиками (і союзниками!) російських большевиків. Але ріжниця була та, що монархісти тоді були слабосилі, коли большевики мали Москву і Росію в руках та були далеко сильніші. Підпираючи монархістів проти Москви, гетьман цим слабив Москву, що було в інтересі України. Натомісць солідаризуючись — свідомо з партійного егоїзму, чи несвідомо, з політичної глупоти — з червоною Москвою проти гетьмана, українські соціалісти гатили воду якраз на московські лотоки.

Окремою формацією, подібною до добровольської або „Южної Армії”, був так званий „Особливий Корпус” також складений з офіцерів бувшої російської армії. Тільки була ту та ріжниця, що верховну команду „Особливого Корпусу” задержав сам гетьман, а дійсним командантом корпусу був Кавказець, генерал Ерістов, особистий прихильник гетьмана та приклонник української держави. Той корпус формували з таких російських старшин — Москалів і не-москалів, що не були ворожі Україні. Установлено той корпус на пограничі України з Московщиною в північній Харківщині та Курщині, із завданням

сть і пів місяця! — то треба дивуватись на його вида-
ть, всесторонність, систематичну плановість та невис-
чу енергійність. Коли взяти на увагу важкі, дуже важкі
ставини, серед яких він правив, так всякого мусить за-
ановити його політичний такт і розум; як і його гро-
дянське мужество та самовідречення.

Як подумаємо про особисту небезпеку його позиції
ред розбурханих хвиль анархії, не можемо відмовити йо-
у неустрашимости. А переглядаючи всі його заяви, акти,
ла та плани як гетьмана і розбираючи їх мотиви, муси-
о з пошаною поставитись до його ідейности, патріотиз-
у та щирої, горячої любови до України.

Оцей наш осуд, подиктований повною безсторонні-
ю та безпартійною безпристрастністю, певно стрінеть-
і із запереченням всяких наших соціалістів, радикалів та
демагогічним тумані вихованих „поступових” крикунів.
огато з них ділають у добрій вірі, бо не знають прав-
ивих фактів з недавнього минулого, а вірять в тенден-
ійні клевети та перекручування правди.

Богато щирих людей — в Галичині, на еміграції в Ев-
опі і в Америці—що не мали самі нагод, приглянутися
равлінню гетьмана та що черпають свій суд з того затрое-
ого жерела брехливої та лукавої публіцистики, виробило
обі в добрій вірі цілком невірний і несправедливий суд
ро гетьмана і його управу. Вони беруть за зле гетьманові,
до він повалив У. Ц. Раду та стримав „соціалістичну ре-
олоцію” на Україні. Вони мішають соціальний переворот
національно-політичним та переочують, що з національ-
о-політичного погляду гетьман був далеко більшим укра-
нським державником та серйознішим державним будівни-
ом анж У. Ц. Рада або Директорія. Отці в першій ряді
робували (і то нездарно!) переводити соціалістичні до-
віді, а творення української держави було для них друго-
рядним, побічним ділом. Він же всю енергію сконцентру-
зав на будовання української держави як такої.

І справді — час гетьманщини Павла Скоропадського
був самотнім часом за української революції від 1917 до
1921 року, коли дійсно існувала українська держава і ко-
ли справді будовано її.

„боротися проти анархії у граничній полосі“ (цебто проти большевизму). Політика гетьмана у творенні такого корпусу була, мати під своїм впливом частку російської армії, щоби вразі потреби вигравати її чи то проти большевиків чи то проти Алексеева й Денікіна.

Але українські соціалісти, засліплені вузькою партійною політикою, знову добачили в тім лише „реставраційні, монархічні змагання“. Багато ясніше розуміли це діло російські, монархістичні генерали, коли генерал Келлер, дня 8 жовтня, 1918, писав до донського отамана генерала Краснова, таке:

„Скоропадській повідімому предполагаєт ввести всех в заблужденіє; намериваеться сформировать под відом русской армії—українскую, отнюдь не монархічную, с єдиной целью охраны северних границь України от большевиков, предвкушая прелесті своего коронованія на престол українскаго цолевства“...

Значить: гетьман і монархісти краще вгадували, куди веде політика гетьмана, аніж українські, соціалістичні недоріки та всякі українські баламутні голови.

Формації добровольців та „Особливого Корпуса“ треба вважати доказом широкозакроеної та далекоглядної політики.

Гетьман — видко — глядів у будуччину та бажав мати на випадок упадку большевиків вплив на реставраційні події в Росії. З українського, державного становища було це розумне і доцільне. Але це не могло поміститись в головах українських соціалістів, що не вміли піднятись понад партійний спосіб думання, та не розуміли державної політики.

СПРАВЖНІЙ ДЕРЖАВОТВОРЕЦЬ.

Можнаби ще багато більше розповісти про коротке а так богате у державно-творчі заходи гетьманування Павла Скоропадського. Без сумніву, його влада, як все що людське на цім світі, не була без деяких помилок та промахів. Але вони були дрібні, малозначні та зникаючі в прирівнанні до того, що позитивного, доброго, корисного та державно-творчого доконав гетьман і встановлений ним уряд. Коли зважити короткий час його правління — від 29 квітня до 15 листопада, 1918, цебто лише

Це мусять признати і противники гетьмана. Як во хочуть сказати правду, так мусять признати, що якби с межитись лише на час У. Ц. Ради або Директорії, то ма що реального осталосяби з української державности. Ми же все, що було реальне, що існувало дійсно і наклада печатку української державности на той період української історії—є звязане з гетьманщиною і з іменем Павла Скоропадського.

Забираючи владу у свої руки та виконуючи її черев пів року, гетьман справді створив історію української державно-творчости. Бо те, що було за У. Ц. Ради, а потім Директорії, то була не державна творчість, але соціалістична авантюра. Так і вірно назвав її на бенкеті Директорії у Києві небіщик Микита Шаповал, самий соціаліст-революціонер анархічно-большевицького типу, що найкраще персоніфікував переворотово-авантурничого духа тіх груп, що творили У. Ц. Раду й Директорію.

Як сказано, треба дивуватись на конструктивну, державно-творчу плідючість гетьманської управи. Не зважаючи на всі закиди соціалістів, закиди часто подиктовані злобою людей відігнаних від посад і влади, треба признати, що гетьман вмів добирати своїх міністрів і вмів уживати для будови української держави всяких людей. Вбір наприклад Лизогуба на премера, Дорошенка, Василека, Ржепецького, Рогози і т. д., вказує на знання людей їх спосіб остий. Дібрати правління України не було легко. Соціалістів гетьман не міг покликати, бо їх програма розходилася з його цілями. Загал консервативних керівців на Україні був знову російсько-централістичний. Оставали до вибору лиш чисельно обмежені гурти чи решітки гуртки українських консерватистів чи поміркованих лібералів або тих не-українців, що сяк-так симпатично ставились до будовання української держави.

Творча діяльність гетьмана обіймала всі ділянки державного та народнього життя — від заграничної політики й армії до української опери чи мистецтва, від адміністрації чи земельної реформи до українського шкільництва.